

ČESKOSLOVENSKÉ ODBORY

(1870—1970)

**PRAŽSKÉ JARO
OKUPACE A „NORMALISACE“**

1970

**INTERNATIONALER BUND FREIER GEWERKSCHAFTEN
1000 BRÜSSEL — RUE MONTAGNE AUX HERBES POTAGÈRES 37 — 41**

ČESKOSLOVENSKÉ ODBORY
(1870–1970)

CENA: DM 1.50, öS 10.—, sfr 2.—

ČESKOSLOVENSKÉ ODBORY

(1870—1970)

**PRAŽSKÉ JARO
OKUPACE A „NORMALISACE“**

- MKSO = Mezinárodní konfederace svobodných odborů
ICFTU = International Confederation of Free Trade Unions
CISL = Confederation Internationale des Syndicats Libres
IBFG = Internationaler Bund Freier Gewerkschaften
CIOSL = Confederacion Internacional de Organizaciones Sindicales Libres

ČESKOSLOVENSKÉ OBROBY

(1880-1939)

HEINRICH JARO

VERLAG & NORMALLAGE

Eigentümer, Herausgeber und Verleger: IBFG. Für den Inhalt verantwortlich: Josef Jonás,
alle 1040 Wien, Mittersteig 3 a. Druck: Druck- und Verlagsanstalt „Vorwärts“ AG, 1050
Wien, Rechte Wienzeile 97.

OBSAH

Úvod od Harm G. Buitera	7
Od začátků odborového hnutí (1870) až k první okupaci (1939) ..	9
Od odborářské jednoty ke zglajchšaltování odborů (1945—1948)	12
Bludné cesty československých odborů (1948—1967)	17
Bilance procesů a persekuce	24
Jaká je opravdu životní úroveň českého a slovenského dělníka, zaměstnance a pensisty?	27
Mezi nadějí a obavami — leden až březen 1968	31
Renesance odborů během československého jara a léta (duben — srpen 1968)	34
Postoj odborů k okupaci Československa	36
Od normalisace až... (září 1968 až květen 1969)	37
...do nového zglajchšaltování (od června 1969 do května 1970) ..	43
Jak to viděli jiní	48
Doslov	50
Seznam pramenů	52
Prohlášení Mezinárodní konfederace svobodných odborů o Česko- slovensku	53

ÚVOD

Harm G. Buiter, generální tajemník Mezinárodní
konfederace svobodných odborů

Dva roky po 21. srpnu 1968 je československá tragedie ještě v čerstvé paměti. Průběh událostí, který nejprve vzbudil v celém světě naději a potom vyvolal zděšení, ošklivost a zoufalství, není nutno zde líčit. Tyto události byly zkoumány nestrannými pozorovateli z různých hledisek a vyšla již celá řada publikací, zpráv očitých svědků, politických analýz a závěrů. Naše brožurka sleduje jiný a specifický cíl: pokouší se na základě zpráv z Československa vylíčit vliv událostí na československé dělníky a odbory. Poskytuje obraz minulosti a přeměny odborového hnutí, cíle pracujících, kteří nechali tyto své cíle zakrývat frázemi stranického žargonu, poskytuje obraz nadějí, které bylo cítit i když se nemohly otevřeně projevit. Úmyslně necháváme hovořit skutečnosti a úřední prohlášení. Ukazují jak reagovaly odbory během „Jara“ 1968, během invaze a obsazení země vojsky Sovětského svazu a dalších zemí Varšavské smlouvy. Také další vývoj uvnitř odborů a způsob, jak jim byly za okupace vnucovány příkazy sovětů se zřetelně zrcadlí v uveřejňovaných nařízeních a rozhodnutích.

Mezinárodní konfederace svobodných odborů si zachovala vůči celému tomuto dění jednoznačné stanovisko. Důrazně odmítla okupaci a neustálé vměšování se sovětského imperialismu do politického, hospodářského a sociálního života Československa jako flagrantní porušení práva na sebeurčení národů a přihlásila se k československým dělníkům, kteří zápasí o větší svobodu pro odbory k obhajobě svých práv.

A že vůle dělnictva k prosazení lidských práv — také práva na vlastní a opravdové odbory — zůstala i přes nejtrpčejší zklamání nezlomena, to vyplývá jasně z této brožury. Jejich boji je tato brožura věnována.

OD ZAČÁTKŮ ODBOROVÉHO HNUTÍ (1870) AŽ K PRVNÍ OKUPACI (1939)

Jen ten, kdo zná historické souvislosti, může správně hodnotit a posuzovat pravý rozsah československé tragedie (1968/1969), která je také tragedií československého odborového hnutí. Události krátkého „Pražského jara“ se nedají analyzovat odděleně, vytrženy ze souvislosti. To platí především pro československé odbory, které vzpomínají letos svého stoletého trvání.

Již 2. ledna 1870 se sešli v Praze zástupci různých malých odborových organizací, aby se radili o založení jednotného svazu, který by sjednocoval nejen pražské, nýbrž všechny dělníky české národnosti v tehdejší Rakousku. Požadavky, vznesené na této konferenci — uzákonění práva na stávku, všeobecné volební právo, svoboda tisku — prakticky nikdy neztratily pro československé odbory svůj význam. Téměř sto let později — 1968 — rozhodujícím způsobem ovlivnily tytéž požadavky tak zvaný proces demokratisace a ve smyslu cílů svobodného odborového hnutí tento proces ovlivňovaly. Až do roku 1906 bylo postupně zakládáno 49 různých svazů, které nastupovaly na místo dřívějších dělnických vzdělávacích spolků. Samozřejmě že nezůstaly ani tehdejší odborové svazy úšetřeny nacionálních svárů, které nakonec způsobily také rozpad Rakousko-Uherské monarchie.

Založení „Odborového sdružení českoslovanského“ — OSČ dne 31. ledna 1897 bylo typické pro tehdejší dobu národních napětí a sporů, kterých nebyly ušetřeny ani rakouské odbory. Centralisté v řadách českých odborářů zastávali názor, že v Rakousko-Uherské monarchii má být jen jedna odborová ústředna — ve Vídni — zatím co autonomisté vystupovali pro vytvoření vlastního národního svazu. Již v roce 1913 sdružovaly autonomistické odbory 105.000 členů, ale centralistické svazy měly jen 65.000 členů. O další roztržštění odborového hnutí se postarala „Česká obec dělnická“ — ČOD — založená v roce 1902, která před první světovou válkou získala rychle na významu. Byli v ní organizováni výlučně příslušníci tehdejší Národně socialistické strany. Před vypuknutím první

světové války měla ČOD téměř 77.000 členů. Přesto však zůstalo OSČ nejvlivnějším odborovým ústředím i když se jeho počet členstva ze 105.000 v roce 1913 zmenšil na 24.000 v roce 1916. Dokonce i ještě během války mohlo OSČ podat důkaz o tom, že jeho životní síla je nezlomena a že je postaveno na solidních základech. Za nejtěžších podmínek, uprostřed světového válečného zápolení bylo schopno překonat z vlastní síly krizi z roku 1916. Již v roce 1917 sdružovalo ve svých řadách opět 42.728 odborářů. To byl výkon, který přinesl zodpovědným funkcionářům mezinárodní uznání a obdiv.

Založením československé republiky 28. října 1918 vstoupilo také odborové hnutí do nového úseku své historie. Změněno bylo nejen jméno. Z „Českoslovanského“ se stalo „Československé odborové sdružení“. To se rychle vyvinulo nejen ve významnou vnitropolitickou sílu, nýbrž v ručitele sociálního pokroku, svobody a demokracie — a nutno ještě zdůraznit, že tento rychlý vývoj nastal v bezprostředních revolučně chaotických poválečných měsících. V roce 1919 mělo již OSČ 650.000 členů a o rok později dokonce 856.305 členů. Mimoto vyvíjela činnost „Československá obec dělnická“ se 348.349 členy, „Ústřední odborová komise německého odborového svazu v Československu“ se 403.211 členy a různé křesťansko-sociální odborové organizace, celkem se 87.105 členy.

OSČ se také aktivně podílelo na mezinárodním svobodném odborovém hnutí. Již v roce 1919 byly zastoupeny československé odbory na kongrese Mezinárodního odborového svazu v Amsterdamu. Téměř dvacet let náležely československé odbory k „Amsterodamské odborové internacionále“, předchůdkyni IBFG. Jména jako Tayerle, Hampl a Dundr (který zemřel v padesátých letech ve vězení) jsou ještě dnes starším odborářským funkcionářům běžným pojmem. Čechoslovák Jiří Stolz byl v letech 1931—1945 za Waltera Schevenelse podtajemníkem Mezinárodního odborového svazu, čímž byl zdůrazněn význam československého odborového hnutí v době mezi oběma světovými válkami.

V dalším bouřlivém politickém vývoji zasedal koncem ledna 1922 kongres Odborového sdružení československého v Praze — jeho levé křídlo se několik měsíců předtím odtrhlo od sociální demokracie. Na tomto kongrese došlo k bojovému hlasování o tom, zda má OSČ zůstat i nadále členem Amsterdamské odborové internacionály nebo zda má přistoupit k Rudé odborové internacionále v Moskvě. Na kongrese hlasovalo 339 delegátů pro setrvání v Amsterdamské internacionále a 227 delegátů se vyslovilo pro internacionálu v Moskvě. Tím byla určena také budoucnost

odborářské práce v Československu. Logicky následovalo vyloučení těch svazů z OSČ, které měly komunistické vedení — to byl výsledek konfliktu mezi demokraty a komunisty. Tím ovšem přestala existovat také jednota československého odborového hnutí — byla obnovena až 23 roků později, v roce 1945, ovšem za zcela jiných předpokladů.

Založením „Mezinárodního všeodborového svazu“, jak se zprvu jmenovaly nové komunistické odbory (později změnily svůj název na „Ústředna průmyslových svazů“), byly ohraničeny fronty odborového života v Československu až do roku 1938. Nesmělé pokusy o sjednocení ztroskotaly na nepřekonatelných rozporech politických. Přes hluboké boje o posice, nebylo až do roku 1938 nikdy otřeseno no vedoucí postavení OSČ v odborářském dění. V Československu bylo v roce 1930 odborové organizováno celkem 1,730.494 osob. Z toho připadalo jen na Odborové sdružení československé 600.419 a na ČOD 288.231 členů. A konečně komunistické odbory vykazovaly stav jen 113.702 členů. Nehledě k tomuto poměru sil ursurovali komunisté v třicátých letech pro sebe právo mluvit za „převážnou“ většinu dělnictva. Stav, který se nezměnil až do dnešních dnů — jen s tím rozdílem, že dnes nejsou oproti dřívějšímu spolehlivé doklady o opravdovém poměru sil mezi demokraty a komunisty v nynějším československém odborovém hnutí.

První část československé tragedie, která začala v roce 1938, která pokračovala 15. března 1939 obsazením zbytku Československa Hitlerem, zasadila československému odborovému hnutí, až do té doby svobodnému, smrtelnou ránu. Na rozkaz německých okupantů se musily různé odborové organizace sloučit podle vzoru nacistické „Německé dělnické fronty“ v novou střešovou organizaci pod jménem „Národní odborová ústředna zaměstnanecká“ — NOÚZ (Odborové sdružení československé, Československá obec dělnická, Republikánská ústředna zaměstnanecká, Exekutiva veřejných zaměstnanců, Říšská rada křesťanských odborových organizací, Odborová ústředna úředníků a zaměstnanců, Národní sdružení odborových organizací, Střední centrála odborových organizací soukromých zaměstnanců a obchodních příručí a Československý dělnický syndikát). Komunistická Ústředna průmyslových svazů se v listopadu 1938 na výslovný rozkaz z Moskvy sama likvidovala. Tím chtěl Stalin mimo jiné zdůraznit jaký přisuzuje význam tehdy vyvstávajícímu pojmu „sovětsko-německého přátelství“, která nemělo samozřejmě dlouhého trvání. Tato okolnost se dnes ráda zapomíná nebo je přinášena do nového světla dějinných poznatků jako velký diplomatický čin.

OD ODBORÁŘSKÉ JEDNOTY KE ZGLAJCHŠALTOVÁNÍ ODBORŮ (1945—1948)

Konec druhé světové války zastal většinu funkcionářů svobodných odborů organizačně nedostatečně připravenou. I když mohla vlivná odbojová odborářská skupina PVVZ (Petiční výbor — Věrní zůstaneme), jedna z mnoha, poukázat na významné úspěchy v boji proti německým okupantům, pokud se týkalo plánování budoucnosti, byla trestuhodně zanedbána. Zatím co se na jaře roku 1945 téměř všechny odbojové skupiny svobodných odborářů věnovaly výlučně boji proti německým okupantům, začali komunističtí odboráři již v lednu 1945 s vypracováním přesného akčního programu nového revolučního odborového hnutí. Tento velmi chytře a takticky vypracovaný program, který bral v úvahu radikalizaci dělnictva, k jaké došlo v posledních měsících války v téměř všech zemích, žádal nejen odborářskou jednotu za všech okolností, ale zatratil a proklel všemi prostředky „odborářský formalismus“. A tento program se stal základem pro pozdější totální převzetí moci komunisty v československém odborovém hnutí.

Toto zanedbání včas vypracovat program se za několik let později ukázalo jako osudné. Zatím co demokratičtí odboráři všech odstínů a směrů mohli předkládat jen nejasné perspektivy do budoucnosti, měli komunisté již svůj jasný odborářský program hotov. Zvýhodnění tehdejším radikalizováním veřejného mínění, které zachvátilo téměř všechny vrstvy národa koncem války a první turbulentní týdny míru (květen–červen 1945), měli komunisté poměrně snadnou hru a to nejen vůči kolaborantům, vůči kompromitované buržoasii, nýbrž také i vůči reformistickým odborářům, vůči nimž postupovali brutálními vyhrůžkami. Komunističtí odboroví funkcionáři z doby před druhou světovou válkou jako na příklad Zápotocký, Harus, Kapoun, Kliment, Zupka, Malík, Kolský, Kozelka, Pašek, Marvan, Pfeiferová, Chleboun, Mevald, Trojanová, Šen, Papež, Opavský, Kutnohorský, Koubek — abychom jmenovali alespoň některé — se postupně zmocnili všech klíčových postavení při výstavbě nové, jednotné odborové organizace. Demokratičtí odbo-

ráři byli přibráni ke spolupráci v nové organizaci jen tehdy, pokud bezvýhradně uznali arogantní nadvládu komunistů v odborech. Ale stále ještě nebyla většina demokratických odborářů ochotna posuzovat realisticky vzniklou situaci a vystoupit ofensivně proti komunistům. Vše, co komunisté na poli odborové politiky prováděli bylo považováno pouze za přehmaty, které přestanou postupující konsolidací. Žel, tyto naděje a očekávání se nesplnila. Zatím co se demokratičtí odboroví funkcionáři pokoušeli na jaře a v létě 1945 „omývat“ z podezření reformismu, komunisté budovali svoje hrozivé mocenské postavení. Tím se plně zdařil plán komunistické centrály. Bezprostředně po osvobození vyzvala Ústřední rada odborů k vytváření revolučních závodních rad ve všech podnicích. V těchto provisorních instrukcích se pravilo doslovně:

„Závodní rady jsou povolány k tomu, aby kontrolovaly výrobu a správu závodů a to nejen ve všech továrnách, nýbrž i ve všech státních úřadech a soukromých institucích. Členové závodních rad mají pečovat o materiální, sociální a kulturní zájmy pracujících a o dodržování předpisů na ochranu před úrazy“.

Bez ohledu na tyto agresivní nároky na moc, vyhlášené komunisty, byli demokratičtí odboráři stále ještě plni důvěry. Odvolávali se na ty části „Košíckého programu“, kde mimo jiné stojí: „Strany, které se spojily v Národní frontě se dohodly, že bude jen jedna odborová ústředna, která však musí být nezávislá na politických stranách, členství bude dobrovolné a bude mít demokraticky volené vedení. Strany Národní fronty se zavazují, že budou podporovat vytvoření takové organizace a že vystoupí rozhodně proti jakýmkoliv pokusům o tříštění...“ Ale již 7. června 1945 byl zvolen komunista Antonín Zápotocký předsedou ÚRO a všechny další klíčové posice byly obsazeny bývalými zaměstnanci Rudých odborů — Kliment, Zupka, Kolský, Malík a Jura. Z optických důvodů bylo rozhodnuto, aby tiskové oddělení vedl národní socialista O. Wunsch.

Mezitím bylo v závodech rozpoznáno kam míří nová odborová politika, když je určována jen jednou politickou stranou. Koncem roku 1945 se měl konat v Praze kongres, na který měli být delegováni zástupci ze všech závodů. Ale bez udání důvodů byl tento kongres přeložen na pozdější dobu. Důvody však byly jasné. Byly obavy z konfrontace, která by mohla ohrozit nový odborářský koncept. Ve vztahu k tomuto kongresu, který se nikdy nekonal, napsal lakonicky časopis pro odborové funkcionáře „Odborář“ ve vydání z března 1970 na straně 24.: „Byla tehdy celá řada důvodů, pro které nebylo radno, aby se tento kongres konal.“

V lednu 1946 se v Praze sešla I. Celostátní všeodborová konference. Zde došlo k prvním střetnutím mezi demokratickým a komunistickým křídlem odborů. V důsledku nerovného poměru sil bylo každé měření sil ilusorní, výsledek byl již předem jistý. Jaká byla tehdy nálada v československých odborech, je líčeno v oficiální historii odborů, která byla vydána roku 1963 v Praze (1) následovně: „Začátkem roku 1946 byli komunisté v odborech často pomlouváni jako ursurpátoři, kteří prý po květnu 1945 vybudovali v odborech režim, který se nestaral o mínění členstva.“ Dne 16. května 1946 přijal pražský parlament také zákon o odborech, který vyhradil odborovému hnutí směrodatná práva. V parlamentních volbách 26. května 1946 dosáhla komunistická strana 38 procent všech hlasů, nedosáhla však svého cíle, absolutní většiny. Přesto však byl pro ní tento volební výsledek záminkou k novým mocensko-politickým požadavkům, které by příslušely jediné většinové straně.

Mezitím docházelo k očividnému zostřování vnitropolitické situace. Reaktivisace sociálně demokratických, národně socialistických a křesťanských odborářů uvnitř Revolučního odborového hnutí bylo pro komunisty záminkou k vyhlášení, že se tvoří pravicový blok, který chce nezákonnými metodami odstranit revoluční vymoženosti pracujících. V prosinci 1946 odsoudila Ústřední rada odborů na plenárním zasedání rozbíječskou činnost několika funkcionářů a pranýřovala v resoluci všechny nekomunistické strany, které prý se údajně chovají nepřátelsky vůči revolučnímu odborovému hnutí. V lednu 1947 prohlásil tehdejší šéf komunistické strany Klement Gottwald: „Naše politika je politikou aktivního boje proti reakci, politika, jejímž cílem je dobýt nových posic, dobyté posice upevnit a zahnat nepřátele do defensivy.“ (2)

Bez absolutní parlamentní většiny musila vést tato politika k napětí a sporům, které se pochopitelně neomezily jen na parlamentní půdu. K tomu přistoupilo ještě, že uprostřed roku 1947 došlo ke katastrofálnímu suchu, které způsobilo překerní hospodářskou situaci. V důsledku špatných žní došlo k vážným poruchám v zásobování, které měly vliv i na životní úroveň. Napětí pro nepřijetí Marshallova plánu na základě masivního sovětského nátlaku vyhrotilo stávající politické protivy ještě ostřeji. A vývoj v Československu nastoupil dramatickou cestu. V této situaci se dostaly také odbory do ohniska bojů. Řada známých demokratických funkcionářů žádala revisi dosavadní politické linie odborů a zastávala mínění, že odbory se mají v zájmu vnitropolitické stability

držet stranou politického měření sil a že mimoto je záhodno, aby nebylo používáno anarchisticko-syndikalistických frází.

Bezprostředně po sociálně demokratickém sjezdu v Brně, kde bylo levicové křídlo strany, vedené Zdeňkem Fierlingerem poraženo, sešel se koncem listopadu 1947 také ústřední výbor komunistické strany. Na doporučení Gottwalda vydal toto varování: „Reakce se stále více rozšiřuje a snaží se ochromit nejen normální činnost vlády a parlamentu, nýbrž také ostatních lidových orgánů... Chce ve vhodnou dobu vyvolat vládní krizi... Politicky viděno musíme takový krok považovat za reakční pokus o puč, jako pokus, jehož cílem je reakční státní převrat. Není pochybnosti o tom, že v takovém případě dáme reakci zničující odpověď.“ (3)

A tím byla definitivně určena budoucí cesta. Demokratická většina vlády zmařila v lednu 1948 realizaci zvláštního příplatku určitým kategoriím státních úředníků, který byl doporučen komunistickou většinou v Ústřední radě odborů. Naproti tomu se vláda usnesla poskytnout všem veřejným zaměstnancům měsíční vyrovnávací příplatek ve výši 800.— Kčs, toto usnesení bylo v podstatě totožné s návrhy sociálně demokratického ministra Majera.

Po této události se sešla k plenární schůzi Ústřední rada odborů, aby se radila o dalším postupu, protože protikomunistická většina ve vládě „ohrozila“ základy odborářské politiky. Na tomto zasedání prohlásil Zápotocký: „Další spolupráce revolučního odborového hnutí s reakčním vedením nekomunistických stran není možná. Nehledali jsme boj, nechť všichni ví, že nám byl vnučen. Nutí-li nás buržoasie, abychom mobilisovali naše síly, nechť také ví, že se nezařídíme jen na obranu, nýbrž že učiníme všechno, co je v naší moci, abychom přivedili obrat. A že k tomu máme všechny předpoklady, o tom není nejmenší pochybnosti.“ (4)

Od této chvíle se události řítily již překotně. Dne 17. února podali demisi nekomunističtí členové vlády na protest proti neustávajícím přehmatům komunistického ministra vnitra. Již 21. února mohl Gottwald na masovém shromáždění konstatovat, že komunisté jsou pevně rozhodnutí skončit tento boj vítězně a že nebudou ani okamžik váhat použít dokonce i zbraně. Dne 22. února bylo do Prahy povoláno 8000 komunistických členů závodních rad, aby zaujali stanovisko k současné situaci. V resoluci — byla přijata jen proti 10 hlasům z celkových 8000 účastníků — byla schválena dosavadní komunistická politika a rozhodnuto vyhlásit 25. února krátkodobou generální stávku. Dne 23. února byly vydány spolehlivým dělníkům v Praze zbraně. Nové Lidové milice měly poskytovat „ochranu před provokacemi bouržoasie“. Dne 25. února 1948

kapituloval prezident Beneš. Touto kapitulací končí také demokratické mezidobí, které trvalo od května 1945 do 25. února 1948. Z Československa se stala lidová demokracie. Ústřední akční výbor Národní fronty uvedl vchod čistkový aparát, který prováděl činnost za nejrůznějších předpokladů a příležitostí téměř dvě desetiletí s kratšími nebo delšími přestávkami — až do doby „Pražského jara“ začátkem roku 1968. Čistky byly prováděny různými formami, měnil se jen zákazník...

BLUDNÉ CESTY ČESKOSLOVENSKÝCH ODBORŮ (1948—1967)

Časový rozdíl téměř dvou desetiletí od „Rudého února“ roku 1948 až k rozhodujícímu zasedání Ústředního výboru komunistické strany Československa v prosinci 1967, které otevřelo cestu krátkému trvání „Pražského jara“, patří k nejspornějším obdobím nejnovějších československých dějin, poznamenaných z části národními katastrofami, okupací a tvrdými politickými spory. Také v dějinách československých odborů se zrcadlí stejné aspekty, které byly pro celou zemi v tomto časovém úseku rozhodující. Revoluce roku 1948 odpovídala přesně marxistické definici. Byla zavedena změna národně ekonomické formace, to znamená že jedna vládnoucí třída byla vystřídána jinou. Novým dalekosáhlým zestátněním byla sice zrevoluciována základna, ne ovšem nadstavba. Zrevolucionování nadstavby bylo prováděno jen nerealisticky a primitivně. Naočkováním „sovětského modelu“ na poměry malého Československa, překotné převrstvení kvalifikovaných vedoucích sil, zavádění „ocelového modelu“ na rozkaz Stalina, politické procesy padesátých let — o kterých bude řeč ještě později — všeobsahující censurou a maloměstáckým kulturně-politickým vedením byla nastoupena cesta, která musela vést do hospodářské a ideologické slepé uličky. Je příznačné, že českoslovenští držitelé moci poznali až po téměř dvou desetiletích, že šli falešnou cestou. V důsledku silného prolínání se odborářského a stranického aparátu byly účinky této bludné cesty na odbory velmi značné. Proto je jen správné, že v této souvislosti má být řeč jen o chybách, které jsou přiznávány v autentických komunistických svědectvích. Tak na příklad napsal pražský odborářský časopis „Svět práce“ číslo 15. z 15. dubna 1970 mimo jiné doslovně:

„Mnohostranná byla činnost odborů v letech 1949 až 1953. Bylo především nutno, aby byl stupňován pracovní výkon, aby byla produkce hospodárnější a v neposlední řadě byly starosti o vyšší pracovní produktivitu. V této době také přechází odbory k tomu, aby všestranně podpořily rozvoj iniciativy. V nejužší spolupráci

se závody byly zdokonalovány výkonnostní normy a bylo usilováno o vyzkoušení nových pracovních metod, o zlepšení organizace práce a bylo překročeno také k vytváření nových sociálních zařízení. V celku dosáhl první pětiletý plán předepsané cíle. Příznivý hospodářský rozvoj umožnil Československu, aby přispělo nikoliv nepodstatným dílem k industrialisaci jiných zemí, čímž byl posílen socialistický tábor“.

„Bouřlivý rozvoj hospodářství v minulém období měl za následek, že se postupně ukázaly (1954—1955) různé disproporce, které silně překážely hospodářskému vývoji. Ukázalo se, že surovinová základna nebyla pro neustále stoupající požadavky dostatečná. Především nevyvážený poměr mezi akumulací a spotřebou měl silné trhliny, které nebyly včas objeveny. Ale také investice stagnovaly a to při strukturálních změnách. V protikladu k minulým rokům bude potřebovat především zemědělství a podniky služeb více prostředků než kdykoliv předtím. Také druhý pětiletý plán 1956—1959 je možno v celku označit za úspěch. Dokončení materiálně-technické platformy socialismu je možno považovat za dokončené. Také odbory na tom mají podstatný podíl. I nadále podporují rozvoj dělnické iniciativy, pečují nejen o hospodárnost na všech úsecích, starají se také o pozvednutí pracovní produktivity a rentability všech podniků v socialistickém sektoru. Nyní přechází odbory k tomu, aby organizovaly a podporovaly nová pracovní hnutí. Podstatný podíl mají odbory také na prohloubení socialistických vztahů ve výrobě. Přesto byl také druhý pětiletý plán poznamenán některými negativními průvodními zjevy.“

„Třetí pětiletý plán 1960—1965 stál od počátku ve znamení negativního hospodářského vývoje. Dosavadní tempo výroby citelně pokleslo, produktivita práce ustrnula při stále stoupající spotřebě. Investice nemohly zdaleka splnit účel, který jim byl původně přikládán. Ukazovalo se velmi zřetelně, že technická výzbroj většiny závodů je špatná a hrozivě nízká úroveň dlouhodobého plánování zostřovala tyto krisové zjevy. K tomu přistupuje, že v mnoha závodech se ukázaly silné nedostatky v práci vedení. Tyto a další faktory musí být činěny zodpovědnými zato, že třetí pětiletý plán prakticky nedosáhl vytčené cíle přesto, že odbory v tomto směru učinily to nejlepší co mohly. Určitý formalismus v odborové práci vedl ke znatelnému poklesu iniciativy“.

Potud vývody odborářského týdenního časopisu „Svět práce“ (Welt der Arbeit).

Daleko otevřeněji a především konkrétněji je osvětlována tato „Perioda hledání a bloudění“ v oficiálních dějinách českosloven-

ských odborů. Tam stojí bez obvyklých příkras a dodatečných dějinných korektur:

„Revoluční odborové hnutí hrálo v boji proti buržoasii významnou, možno říci vynikající roli. Tím získalo nejen přednostní postavení ve státě, nýbrž také četná práva. Stalo se důležitým nástrojem a také podstatnou oporou komunistické strany Československa, upsalo se cele výstavbě socialismu. Těžiště odborové práce se přeneslo do závodů, kde se rozhoduje o osudu socialismu. Na základě rozhodnutí II. Všeodborového sjezdu (1949) vyvíjí odbory vlastní formu spolurozhodování, která přichází k výrazu v tak známých poradách o produkci. Znovuzavedení závodních kolektivních smluv se stalo dalším nástrojem k prohloubení sociální bezpečnosti za změněných poměrů. Aby bylo postavení odborů na přelomu společnosti posíleno, byly na odbory přeneseny důležité funkce, které dříve vykonávaly státní orgány. Koncem roku 1951 převzaly odbory správu národního pojištění a další agendy, jako na příklad ochranu před úrazy.“

Po druhém odborovém sjezdu se ukazovalo stále zřetelněji, že odborová práce nemůže držet krok s bouřlivým vývojem na všech úsecích denního života. To se ukázalo zvláště bolestně v závodech. V této době nechtělo mnoho odborových funkcionářů vidět, že se do mzdové politiky vloudily chyby, že převažovaly chybné dispoce a že improvisace expandujícímu hospodářství daleko více škodily než prospívaly. Odborové organizace zanedbávaly kontrolu, především jak jsou dodržovány jednotlivé kolektivní smlouvy. Byly zanedbávány také zájmy pracujících žen a ochraně před úrazy bylo věnováno jen málo pozornosti. Ukázalo se, že usnesení II. všeodborového sjezdu nebyla dodržena.“

„Komunistická strana a nejvyšší odborové orgány se několikrát tímto stavem zabývaly a vypracovaly celou řadu návrhů, které měly za cíl podstatné zlepšení odborové práce. Především X. sjezd komunistické strany Československa (1954) a III. všeodborový sjezd (1955) přijali směr ukazující dokumenty, které by bývaly při důsledném uplatnění vyvedly odbory z krise. Ale všechno toto úsilí bylo marné. Teprve po XX. sjezdu komunistické strany Sovětského svazu, kde byl systém kultu osobnosti podroben ostré kritice, bylo možno vidět ve větší souvislosti důvody chyb, které se zahnízdily v odborové práci.“

„Také československé odborové hnutí zdědilo mnoho pozůstatků reformismu. Je sice nesporné, že pravíkoví vůdci odborů se již dávno zdiskreditovali a pozbyli vliv na dělnické masy. Ale od politického rozbití reformismu až k likvidaci jeho ideologického

vlivu byl ještě veliký kus cesty. Tuto okolnost však nechtělo mnoho pokrokových odborových funkcionářů vzít na vědomí.“

„Mnoho funkcionářů a členů revolučního odborového hnutí pracovalo dlouhý čas v reformistických odborech a byli zvyklí vidět v odborech jen zájmovou organizaci, která má zastávat dílčí požadavky a které jsou zájmy dělnické třídy jako celku cizí. Zvláště škodlivě se projevovaly zbytky reformismu tendencí zanedbávat ideové a výchovné poslání odborů za současného vyzvedávání přirozených protikladů. Byli zvyklí stát vždy jen zády k politice, šlo jen o zachování individuálních zájmů bez ohledu nato, zda tento postoj dělnické třídy jako celku škodil či nikoliv. Tyto pozůstatky to byly, které zamezily důsledné prosazení leninského názoru o poslání a úkolech odborů při výstavbě socialismu.“

„Boj o vymýcení zbytků reformismu z vědomí dělníků byl vlivem kultu osobnosti velmi ztížen, přecenil nejen význam státního aparátu a jemu vlastní mocenské prostředky, nýbrž porušil také principy demokratického centralismu. Administrativními zásahy a hrubě škodlivým komandováním nebylo možno zlu čelit — mizení důvěry dělníků ve vedení strany a odborů. Kult osobnosti však ovlivnil velmi negativně také odborové hnutí. Pozdější vliv tohoto procesu bylo možno bolestně cítit v odborové práci ještě celá léta“. Potud vyličení vnitropolitické situace v Československu po roce 1948 z oficiálního odborářského hlediska.

Nedávno byla ve Vídni vydána kniha prominentního komunistického politika Jiřího Pelikána, který se v roce 1968 závčas připojil k Dubčekovi a reformnímu hnutí a který byl naposledy kulturním atašé na československém velvyslanectví v Římě — než upadl docela v nemilost a rozhodl se nevrátit se domů. Jeho kniha, která nese název „Das unterdrückte Dossier“ (Der Piller-Bericht der Kommission des ZK der KPTsch über politische Prozesse und „Rehabilitierungen“ in der Tschechoslowakei 1949—1968) se zabývá sice hlavně nejtemnější kapitolou nejnovějších československých dějin — politickými procesy — ale přesto se tam najdou i otevřené pasáže, které odhalují pravdu o poměrech v Československu v posledních dvaceti letech a které jsou dost poučné, abychom je zde citovali alespoň ve výtahu k ucelení ilustrace tehdejší situace, jaká byla pro československé dělnictvo. Jiří Pelikán píše (6):

„Československá společnost prožívala po pražském únoru 1948 období sociálního a politického napětí. Napětí, bylo různé intensity, často však ústilo v ostré konflikty. Důvody a výrazové formy tohoto napětí byly různé.“

„Mnoho příslušníků těch tříd a skupin obyvatelstva, které byly

v únoru odstraněny od politické moci a které ztratily výrobní prostředky, vystoupily proti lidově demokratickému režimu. Byly případy odporu a útoky na stranické a státní funkcionáře. Byly také organisovány ilegální skupiny.“

„Tento způsob třídního boje byl jedním z důvodů napětí ve společnosti. Dalším důvodem byla situace maloměšťáckých vrstev a způsob jejich začleňování do socialistického hospodářského pořádku. Již uprostřed roku 1948 bylo možno zjistit mezi zemědělci a ve středních vrstvách ve městech silné projevy sociální nejistoty a starostí o budoucnost. Tento stav vyvolal, zejména u části živnostníků a inteligence protesty proti politice strany a vlády. Vedení strany hodnotilo tyto protesty jako otevřený pokus o puč a reagovalo změnou politického kursu. Nový kurs se vyznačoval především také zostřením represivních opatření nejen vůči buržoasií, nýbrž také proti středním vrstvám a doznal výraz v tak zvaném třídním zásobování a zavedení TNP (Za tímto označením se kryvají tábory nucené práce, které byly vytvořeny v roce 1948 zvláštním zákonem. Pověstné byly v Příbrami, u uranových a dalších dolů. Poslání do TNP na určitý nebo také neurčitý čas určovaly zvláštní komise Národních výborů).“

„Ale napětí u středních vrstev se nezmenšilo, spíše nastal opak. Další napětí vzniklo združstevněním zemědělství, které narazilo na odpor u vesnické buržoasie, u kulaků a u nikoliv malé části malých a středních zemědělců narazilo na neporozumění. Podobné následky mělo i převádění městské malovýroby do státních, komunálních nebo družstevních podniků. Stávalo se, že maloměšťáčtí protivníci těchto opatření byli postiženi tresty, určenými původně pro buržoasní elementy. Stav napětí rostl rok od roku a dosáhl prvního vyvrcholení v roce 1953, kdy rolníci začali masově vystupovat z jednotných zemědělských družstev (JZD).“

„Dalším kořenem napětí byla zásobovací situace. Pro téměř trvalé zásobovací těžkosti vznikala ve všech sociálních skupinách nespokojenost, zvláště silná u dělnické třídy. Tyto těžkosti mohly být nejprve krátkodobě překonány, v obou prvních letech pětiletého plánu došlo k potěšujícímu stoupání životní úrovně a k odstranění řady sociálních nespravedlností z kapitalistické minulosti. Ale v letech 1951 až 1952 došlo ke stagnaci životní úrovně a v roce 1953 tato dokonce poklesla. Část dělnické třídy reagovala stávkami a na měnovou reformu (květen 1953) nejen povstáními, nýbrž také demonstracemi.“

„Únorové vítězství komunistické strany následoval velký politický vzestup a vzrůst pracovního úsilí obyvatelstva, jmenovitě

komunistů. Vyvolala však u mnoha funkcionářů a členů jakýsi druh vítězného a mocenského opojení. To se projevilo sektářským postojem k nekomunistům a k náklonnosti k nedemokratickému postupu a porušování zákonů“.

K těmto vývodům Pelikána není třeba žádný komentář, snad jen potud, pokud je nutno konstatovat, že v Československu trvalo vítězné a mocenské opojení vedoucích komunistických funkcionářů od Gottwalda až po Novotného prakticky až do konce roku 1967. To vysvětluje mnoho chyb, které byly udělány v tomto časovém období a které se dokonce i v době, která byla k dispozici „Pražskému jaru“ ukázaly jako nenapravitelné.

Lenin zastával názor, že strana musí dělat tři věci, chce-li přežít: za prvé musí být omezena každá oposice; za druhé do vedení odborů musí být vysíláni jen komunisté, kteří bez váhání uznávají, že funkce odborů spočívá jen ve školení a „trasformaci“; a za třetí že musí být jednou provždy přiznáno straně právo obsazovat zodpovědné funkce ve vedení závodů podle vlastního uvážení. Vůdci československých komunistů se vždy řídili těmito pravidly. Pučem byla vyražena oposice a bylo pečováno o to, aby odbory měly stranou dosazené a kontrolované vedení, jehož hlavním úkolem nebylo, aby jako zástupce zaměstnanců vymáhalo na vládě lepší podmínky pro dělníky, nýbrž aby bylo nástrojem státního tlaku na dělníky ve smyslu vyšších výrobních výkonů. Následující tradičního příkladu byla sociálně demokratická strana známou a různě již vyzkoušenou procedurou vyražena. Její vůdci byli zatracováni a pronásledováni a u slabších sociálně demokratických živlů bylo použito umění mírného přemlouvání, aby bylo dosaženo souhlasu ke „sloučení“ v jednotnou stranu dělnické třídy, samozřejmě s obrovským a převládajícím komunistickým vlivem.

Jakmile toto bylo vyřízeno, mohla být opuštěna bez jakéhokoliv rozmyšlení klasická funkce odborů jako oposice vůči státu a zcela akceptována role povolného nástroje panující třídy. I když v Československu byli rozumní prozíraví komunističtí funkcionáři, kteří opatrně a mírně poukazovali na skutečnost, že se na trvalo neblaze projeví, bude-li ve všem napodobován sovětský vzor, který se osvědčil za zcela jiných společensko-politických a hospodářských předpokladů. Skepse panovala především pokud se týkalo nové role odborů. Byla obava ze zvratu, který se během let také dostavil. Bezesporu došlo také v Československu v uplynulých dvou desetiletích (1948—1967) k velkému kroku kupředu, který ze země vytvořil průmyslovou velmoc, ale toto postavení bylo velmi často nesprávně využito a oceněno. V příkrém rozporu s tímto sporným

průmyslovým vývojem, který byl dlouhý čas určován kvantitou a nikoliv kvalitou výrobků, byl vývoj životní úrovně, o které budeme hovořit později. Také Československu přiřčená role zbrojnice nejen pro celý východní blok, ale také pro vývojové země, zemi nijak neprospěla. Koncem roku 1965 bylo možno pozorovat první náznaky, že Československo těmito dodávkami vykrvácelo, že hospodářství v nebezpečné míře stagnuje, že odbory agitují prakticky ve vzduchoprázdném prostoru, že jejich vliv na dělnictvo nezadržitelně klesá a že vnitropolitická situace je charakterisována všeobecnou stísněností a těžko definovatelnou nespokojeností, která zachvátila a pronikla všechny kruhy národa. Bezúspěšně byly činěny pokusy ještě na IV. všeodborovém sjezdu, který se sešel v roce 1959 o obrat v tomto vývoji. Jako bumerang se ukázalo zrušení dekretu o závodních radách z roku 1945. Na jejich místo nastoupily závodní výbory, které byly jen teoreticky vybaveny velkou pravomocí a které nemohly dění v závodech ani určovat, ani ovlivňovat. Také reorganisace odborové struktury narazila z největší části na negativní ohlas především na Slovensku, kde v rámci tohoto nového uspořádání byly rozpuštěny slovenské odborné odborové výbory. Také V. všeodborový sjezd, který se konal v roce 1963 v Praze, mohl jen konstatovat, že bylo sice dosaženo polovičních úspěchů, že se však stále jasněji ukazuje stagnace v odborové činnosti. Také na dalším odborovém sjezdu, VI. v roce 1967 v Praze, bylo nutno se zabývat značným počtem důvodů, pro které odbory v posledních letech zklamaly. Přes tyto alarmující náznaky nebyli zodpovědní činitelé ochotni se odklonit od překonané a nedůvěru vzbuzující „transmisní role“ odborů, kterou stalinské, postalinské a neostalinské vedení vnucovalo dělníkům výrobní normy, mzdy a smlouvy v různých formách. Tím však se přibližoval proces, který pod jménem „Pražské jaro“ vyvolával nejen sensaci ve světovém tisku, nýbrž znamenal milník i v nejnovější československé historii.

BILANCE PROCESŮ A PERSEKUCE

Politické procesy v Československu v padesátých a z části také ještě v šedesátých letech jsou nejen jednou z nejtemnějších kapitol moderních evropských dějin, nýbrž způsobily také Čechům a Slovákům materiální a ideální škody, které se nedají vyjádřit v číslech a pravděpodobně ovlivnily národní charakter. Charakter národa, ze kterého vzešli mužové jako Hus, Komenský, Smetana, Dvořák, Masaryk a další, kteří vykonali mnoho významného pro celé lidstvo. Tak jako i v ostatních státech východního bloku, tak ani v Československu nebyla nikdy uveřejněna úplná zpráva o tom, kolik lidí se stalo nevinými oběťmi, jak dlouho byli vězněni a kolik lidských životů bylo obětováno.

Mezinárodní konfederace svobodných odborů shromáždila během deseti roků několik set zpráv o politických procesech, které byly uveřejněny v oficiálním českém a slovenském tisku, aby bylo možno touto namáhavou drobnou prací získat obraz o těchto událostech v Československu. Podle těchto statistických dokladů se musilo v letech 1948 až 1953 zodpovídat celkem 16.543 osob pro politické delikty před komunistickými zvláštními soudy — pokud ovšem o těchto procesech československý tisk vůbec psal. Ve 211 případech byli obžalovaní odsouzeni k trestu smrti a popraveni. 202 nepřátelů státu bylo odsouzeno k doživotnímu žaláři. Soudy vynesly rozsudky v celkovém trvání 42.179 roků, 11 týdnů a 7 dní. Ve 730 případech byly vyneseny osvobozující rozsudky, především v roce 1948, kdy se ještě alespoň část soudců těšila nezávislosti. V této době bylo 38 osob odsouzeno v nepřítomnosti, z toho 9 k trestu smrti, čtyři k doživotnímu žaláři a zbytek byl odsouzen do vězení v celkové výměře 332 roků. Mimo těchto trestů na svobodě byly vyneseny tresty peněžité, které sledovaly především zničení hospodářské základny osob, zařazených mezi nepřátele státu. Podle záznamů MKSO byly v letech 1948 až 1954 vyneseny peněžité tresty v celkové výši 8.141,038.059.35 Kčs — v případě nedobytnosti musely být peněžité tresty odpracovány v pracovních táborech.

I když je tato bilance velmi hrozná, je nutno se vším důrazem upozornit, že se zde jedná jen o malý úsek vlny politického pronásledování, která v padesátých a poněkud oslabená také ještě v šedesátých letech zaplavila Československo.

Skutečností je, že komunisté v těchto letech dávali příkaz k uveřejňování zpráv jen o těch politických procesech, které se daly současně propagandisticky využít.

Ze statistiky československého ministerstva spravedlnosti z roku 1965, která byla označena za přísně tajnou a která se dostala do rukou MKSO vysvítá, že jen 15,14 procent všech politických procesů, které se konaly v letech 1948 až 1964 bylo dovoleno uveřejnit v tisku — k soudnímu přelíčení byli připuštěni zpravodaji novin. Na základě této skutečnosti je možno si vypočítat, že s největší pravděpodobností bylo v letech 1948 až 1964 souzeno kolem 150.000 osob pro větší či menší politické delikty. K tomu ještě přistupuje, že v Československu byly bezprostředně po roce 1948 zřízeny nesčetné pracovní tábory, do kterých mohl být poslán na neurčitou dobu každý bez soudního příkazu, jen z rozhodnutí příslušného národního výboru — v případě, že byl podezřelý z toho, že je „nepřitelem státu“. Teprve v roce 1968 jsme se dověděli, že v těchto pracovních táborech, které byly až začátkem šedesátých let s konečnou platností zrušeny, bylo podrobeno 400.000 až 450.000 Čechoslováků kratší či delší „převýchově“. Vezmeme-li v této souvislosti ještě v úvahu, že všichni, kteří měli co činit s komunistickými soudy pro údajně stát ohrožující činnost, měli v průměru pětičlennou rodinu a nejbližší příbuzné, kteří se na jejich osudu aktivně podíleli, přijdeme k závěru, že v této době nejméně čtvrtina obyvatel Československa byla postižena vlnou politického pronásledování.

O počtu politických vězňů v letech 1949 až 1951 napsal Jiří Pelikán ve své knize (7):

„1. listopadu 1949 bylo z celkového počtu 23.141 vězňů v českých zemích 6136 vězněno pro politické delikty. Dne 1. března 1950 to bylo 8491 z celkového počtu 26.748, dne 1. května 1950 již 9765 z 28.281. Jedná se o čísla z Čech a Moravy.“

Uprostřed roku 1950 bylo v Československu ve vězení 11.026 osob pro státu nepřátelskou činnost; podle sociální příslušnosti (která byla zjištěna roku 1938, 1945 a v době zatčení) byl největší počet dělníků — 3488, to je 31,6 procent, následovali zaměstnanci a sice 3082 (28 procent) v podřízeném postavení a 961 (8,7 procent) zaměstnanců z vedoucích postavení. Podle vykonávaného zaměstnání to bylo dokonce 4307 dělníků, to je 39,1 procent.

Pokud se týká počtu osob, zatčených státní policií, činil v roce 1951 celkem 2977 osob-jednotlivců a 3112 osob, zatčených ve skupinách. V roce 1952 to bylo 3365 jednotlivců a 1089 zatčených ve skupinách z celkového počtu 16.010.

Největší část zatčených osob byli v této době dělníci, celkem 5962 a zaměstnanci 3162. Z ostatních společenských vrstev to bylo 1080 zemědělců, 554 kulaků a 32 velkostatkářů a šlechticů.

Velmi vysoké bylo také číslo vykonaných rozsudků smrti: od října 1948 do konce roku 1952 vynesl Státní soud 233 rozsudků smrti, z nich bylo 178 vykonáno. Počet vynesených rozsudků smrti byl tak vysoký, že ministr spravedlnosti zdůvodnil zpoždování procesů začátkem roku 1951 takto:

„Odsouzení všech těchto případů není možné dříve proto, že by se rozsudky smrti příliš nahromadily v krátkém časovém úseku.“

O všech rozsudcích smrti rozhodovaly stranické orgány — bezpečnostní komise při ústředním výboru komunistické strany Československa, později politický sekretariát ústředního výboru.

JAKÁ JE OPRAVDU ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ ČESKÉHO A SLOVENSKÉHO DĚLNÍKA, ZAMĚSTNANCE A PENSISTY?

Na základě skutečnosti, jak se životní úroveň během roků vyvíjí za předpokladu přiměřeného hospodářského růstu a všeobecné prosperity, možno posuzovat také zdravé odborové hnutí. Úspěchy a neúspěchy odborů se zrcadlí v moderní průmyslové společnosti především ve výši životní úrovně a ve všeobecné hospodářské situaci. Z těchto hledisek je nutno posuzovat československé odborové hnutí, které po roce 1945, ale především po roce 1948, kdy komunisté uchvátili všechnu moc, vykročilo na vlastní cestu a postupně se vzdalovalo jako partner, pomocník a příjemce rozkazů komunistické strany od klasické úlohy odborů, které jsou zavázány k nezávislosti a ochraně materiálních a sociálně-právních zájmů svých členů. To bylo také vyjádřeno v knize s názvem „Lidé, práce, odbory v Československu“, která vyšla v nakladatelství „Práce“ v roce 1959. Zde na stránce 58 výslovně stojí: „Žádoucí životní úroveň může být dosažena jen tvořivou a pilnou prací. Především musí být dosaženo, aby znárodněná výroba vyrobila více než stará, kapitalistická výroba. **Proto mohou být stavěny jen takové požadavky, které jsou v souladu se zvyšováním výroby a se škodami způsobenými v posledních letech.**“ Pokud se stávky týká bylo sice konstatováno, že revoluční odborové hnutí se nemůže stávky jako nejúčinnější zbraně pracujících vzdát, ale současně bylo kategoricky zdůrazněno, že této zbraně bude použito jen v politickém boji, nikoliv při prosazování oprávněných požadavků pracujících. Tím byly jasně vymezeny budoucí linie nové odborářské politiky. Za těchto předpokladů musí být posuzováno jednání odborů, aktivita nebo pasivita při zastávání zájmů v odborech organizovaných dělníků a zaměstnanců v padesátých a šedesátých letech.

Dále je nutno vzít v úvahu, že ožehavý problém životní úrovně, které se těšili českoslovenští dělníci a zaměstnanci v letech 1955 až 1960, nemůže být v tomto rámci projednán vyčerpávajícím způsobem, nýbrž jen v hrubých rysech. Vyvolený číselný materiál byl převzat z oficiálních „Statistických ročenek ČSSR“ z let 1962

a 1967. Dokazuje, že československé dělnictvo se v těchto letech musilo spokojit s životní úrovní, která není v žádném poměru s pracovními požadavky na ně kladenými.

Vývoj mezd 1955—1966	1955	1960	1964	1965	1966
Průměrná mzda v Kčs	1186.—	1349.—	1430.—	1463.—	1503.—
Průmysl	1278.—	1429.—	1514.—	1546.—	1582.—
Stavebnictví	1350.—	1517.—	1625.—	1692.—	1752.—
Zemědělství	893.—	1106.—	1235.—	1295.—	1392.—
Lesnictví	1064.—	1263.—	1351.—	1440.—	1454.—
Doprava	1262.—	1471.—	1623.—	1631.—	1651.—
Pošty	1019.—	1191.—	1269.—	1284.—	1296.—
Obchod	985.—	1089.—	1189.—	1221.—	1241.—
Komunální					
hospodářství	990.—	1044.—	1064.—	1068.—	1130.—
Zdravotnictví	984.—	1146.—	1163.—	1165.—	1212.—
Školství	1036.—	1226.—	1260.—	1282.—	1324.—
Správa a spravedlnost	1193.—	1371.—	1484.—	1525.—	1563.—
Peněžnictví a					
pojišťovnictví	1180.—	1303.—	1161.—	1217.—	1249.—
Ceny 1953—1966 v Kčs	1953	1960	1964	1965	1966
Chleba — 1 kg	2.60	2.60	2.60	2.60	2.60
Mouka — 1 kg	6.—	3.20	3.20	3.20	3.20
Hovězí maso — 1 kg ..	18.40	17.—	17.—	17.—	17.—
Vepřové maso — 1 kg	29.40	28.—	28.—	28.—	30.—
Telecí maso — 1 kg ..	20.40	19.—	19.—	19.—	26.—
Salám — 1 kg	32.—	32.—	40.—	40.—	40.—
Máslo — 1 kg	44.—	38.—	38.—	38.—	40.—
Sádlo — 1 kg	36.—	28.—	28.—	25.—	22.—
Margarin — 1 kg	26.—	18.80	18.80	18.80	18.—
Olej — 1 kg	34.—	25.40	25.40	25.40	25.40
Kostkový cukr — 1 kg	14.—	9.—	9.—	9.—	8.—
Káva — 1 kg	300.—	190.—	190.—	190.—	170.—
Čaj — 1 kg	260.—	170.—	170.—	170.—	170.—
Čokoláda — 1 kg	200.—	120.—	120.—	100.—	90.—
Pivo — 1 litr	3.60	2.40	2.40	2.40	3.—
Víno — 1 litr	26.—	19.—	19.—	17.—	17.—
Rum — 1 litr	68.—	80.—	80.—	65.—	65.—
Látka na oblek-vlna —					
1 metr	510.—	350.—	350.—	350.—	350.—
Jawa 250 ccm	12.600.—	8800.—	9000.—	9000.—	9000.—

Již z porovnání obou faktorů — mezd a cen — možno poznat, že i když nebereme v úvahu poměrně vysokou daň ze mzdy, kterou musí v Československu pracující platit a která je nad rakouským průměrem, nebyl životní standart československých dělníků v letech 1955 až 1966 zrovna nejlepší. Úřední propaganda se pokoušela různými výklady neradostný stav zakrývat. Tento pokus musil ztroskotat, protože ani nejlepší propaganda nemůže zfalšovat úřední číselný materiál, který je veřejnosti přístupný.

Podle oficiálních československých pramenů zvýšil se průměrný výdělek z 1186.— Kčs v roce 1955 na 1503.— Kčs v roce 1966. Zvýšení mezd činilo tedy za 11 roků celkem 317.— Kčs. Průměrné mzdy rostly ročně o 28.— Kčs, to znamená něco více než o 2 procenta ročně! Je však nutno vzít v úvahu, že pracovní normy byly v této době zvýšeny o 20 až 30 procent. U pracujících v obchodě byly zvyšovány mzdy v letech 1955 až 1966 dokonce jen o 23.— Kčs, které stěží stačily, aby vyrovnaly oficiální zvyšování cen. Z předložených čísel by se daly vyhledat ještě další příklady, které by byly podobné a zničily by bezohledně mythus, který byl československými úředními místy pracně vytvořen kolem životní úrovně.

Jen několik podrobností, aby byl zaokrouhlen řetěz důkazů o tom, že českoslovenští pracující nebyli oprávněně spokojeni s vývojem své životní úrovně — za což činili zodpovědným odbory. Tak na příklad činila hrubá průměrná mzda v komunálním hospodářství v roce 1960 1044.— Kčs a zvýšila se po čtyřech letech na 1064.— Kčs, tedy o 20.— Kčs, což odpovídá ročnímu „růstu“ mzdy o 0,5 procent. V následujícím roce — 1965 — zaznamenali zaměstnanci komunálního hospodářství měsíční „zvýšení mzdy“ jen o 4.— Kčs. Takový vývoj mezd však nebyl v Československu žádnou vzácností. K téměř komické situaci došlo u asi 22.000 zaměstnanců spolků a organizací, jejichž průměrný měsíční příjem činil 1428.— Kčs v roce 1965 a v roce 1965 byl „zvýšen“ na 1429.— Kčs. Toto zvýšení o jednu korunu neodpovídalo ani jedné setině procenta!

V této souvislosti nemůžeme přejít také 2,802.500 československých pensistů, o které se v roce 1966 staral stát. Následující tabulka ukazuje jejich průměrné pense a umožňuje zajímavý pohled na všeobecnou životní úroveň v ČSSR.

Výše průměrných rent v letech 1950 až 1966 (v Kčs)

	1950	1955	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Starobní renta	380	464	675	705	731	746	761	739	741	751
Invalidní renta	380	464	561	589	619	633	644	642	674	652
Vdovská renta	264	321	372	393	403	412	421	419	422	423

Vezmeme-li v úvahu, že existenční minimum v Československu v letech 1955 až 1966 bylo mezi 1200.— a 1400.— Kčs, pak přijdeme k závěru, že nejméně, 3,000.000 československých dělníků a zaměstnanců dosáhlo jen velmi těsně toto existenční minimum a téměř tři miliony důchodců musilo vystačit s důchodem, který byl hluboko pod tímto existenčním minimem.

I když se životní úroveň československých dělníků, zaměstnanců a důchodců vyvíjela v padesátých a šedesátých letech velmi nepříznivě nutno přiznat a uznat, že sociální pojištění a zdravotní péče (i když byla zrušena svobodná volba lékaře) byla v posledních dvaceti letech vzorně vybudována a nemusí se bát přirovnání se sociálním pojištěním ve vysoce vyvinutých průmyslových zemích.

Přesto však zůstává skutečností, že českoslovenští dělníci a zaměstnanci se museli v minulosti spokojit se životní úrovní, která v žádném případě neodpovídala dosaženým výkonům a která dělnictvo udržovala ve stálé nespokojenosti. Tato nespokojenost byla v první řadě namířena proti nečinným odborům. Mimo vlnu politického pronásledování, která našla výraz v tisíci procesech v padesátých letech, není možno pominout ani nedostatečnou životní úroveň chceme-li se pokusit rozumět bouřlivým událostem let 1968 a 1969 v jejich celku a chceme-li je analyzovat.

MEZI NADĚJÍ A OBAVAMI — LEDEN AŽ BŘEZEN 1968

„Soumrak bohů“ politického kursu, který byl reprezentován Antonínem Novotným více než jedno desetiletí, začal již na plenárním zasedání Ústředního výboru komunistické strany Československa v říjnu 1967, pokračoval na prosincovém zasedání a na lednovém zasedání, které bylo skončeno 5. ledna 1968, dosáhl prozatimního vyvrcholení. Při těchto vnitrostranických rozporech, které brzy vyvrcholily v boj každého proti každému a který byl veden všemi jen myslitelnými prostředky, šlo především o rozdělení státních a stranických funkcí, prakticky o osobu Antonína Novotného, který si ke škodě strany a státu i celé společnosti přivlastnil osobnímu kultu podobnou rozsáhlou moc. Oficiální oznámení, že po tvrdém boji byl za prvního tajemníka Ústředního výboru zvolen Alexander Dubček, zasáhlo také odbory. Ale teprve čtyři týdny po této sensační výměně stráží se přihlásil tehdejší předseda odborů M. Pastyřík ke slovu. V odborářském časopise „Práce“ napsal Pastyřík 4. února 1968 doslovně:

„Již delší dobu jsme pozorovali všichni, kteří jsme činní v odborech, že v mechanismu socialistické společnosti není něco v pořádku. Zmenšení aktivity bylo možno pozorovat všude. Všechny odborové orgány a organizace byly jako ochromené, což se muselo projevit také u členstva.

Ukázalo se také, že odbory nemohou být natrvalo jen pasivními vykonavateli jinde učiněných rozhodnutí. Úloha odborů nemůže spočívat v tom, že budou brát bez námitek všechno jen na vědomí. Přesto však chtějí být odbory očima a rukama strany v masách, musí jim však být přiznáno právo spolurozhodování, které až dodnes neměly.“

Příliš dlouhé otálení odborů zaujmout k nové situaci jasné stanovisko vyvolalo také u mnoha funkcionářů kritické poznámky, které by byly ještě před několika týdny nemyslitelné a které by bývaly měly pro kritiky nepříjemné osobní a existenční následky.

Tak napsal na příklad inž. I. Halada, známý funkcionář kovodělníků v „Práci“ 28. února 1968:

„Většina vedoucích funkcionářů středních a ústředních odborových orgánů se cítí zodpovědná jen stranickým funkcionářům, protože byli jejich prostřednictvím dosazeni do svých dnešních funkcí. Nepovažují se však zodpovědnými těm odborářským funkcionářům, kteří je zvolili. To je demokracie, postavená na hlavu.

Dvacet roků se mluví o svazové a všeodborové linii, která však nikdy neexistovala. Nedemokratický duch, který byl dosud náplní odborového aparátu takovou linii nikdy nepřipouštěl.“

Jedinečný dobový dokument je vydání odborového časopisu „Práce“ z 9. března 1968 kde byla téměř vedle sebe uveřejněna „Sdělení Ústřední rady odborů“ i „Protest komunistické frakce v nejvyšších odborových orgánech (které tím poprvé vystoupily se stanoviskem) proti pasivitě ve vedení odborů“. V protestu se mimo jiné praví:

„Dáváme výraz své nespokojenosti nad tím, že i po tvrdé kritice na plenárním zasedání Komunistické strany nebyli nejvyšší reprezentanti Ústřední rady odborů, v čele se soudruhem Pastyříkem ochotní svolat urychleně zasedání Ústřední rady odborů na kterém by bylo zaujato stanovisko odborů k prosincovému a lednovému plenárnímu zasedání Ústředního výboru komunistické strany Československa. Kritiku, která se ozývá pro tyto průtahy ve všech odborových organizacích, považujeme za oprávněnou, to znamená, že se stavíme na stranu těchto kritiků. Jsme přesvědčeni, že poměr mezi stranou a odbory musí být znovu upraven.“

Motto pátého plenárního zasedání Ústřední rady odborů, které se konalo 21. března 1968 znělo, aby se odbory rozpomněly na vlastní tvář — zasedání bylo očekáváno s velkým napětím. Na základě doporučení komunistické frakce Ústřední rady odborů nebyla vzata rezignace Pastyřika na vědomí, ale bylo usneseno jej z funkce odvolat. Naproti tomu byl vysloven souhlas s odstoupením dlouholetých tajemníků Ústřední rady odborů B. Kozelky a V. Paška. Novým předsedou odborů byl zvolen Karel Poláček, který byl dosud místopředsedou Ústřední rady odborů a předsedou odborového svazu zaměstnanců v kovoprůmyslu. Za místopředsedu a člena předsednictva Ústřední rady odborů byl zvolen Ján Duži. Funkcemi tajemníků Ústřední rady odborů byli pověřeni M. Kimlík a V. Daubner, předseda Slovenské odborové rady byl zvolen do čestné funkce místopředsedy Ústřední rady odborů.

Po volbě předsedou odborů, která nebyla přijata všude bez námitek, prohlásil Poláček na zasedání pléna:

„Vzhledem k situaci, ve které se dnes odborové hnutí nachází bude

nutno zabývat se dalšími kádrovými změnami. Zastávám však názor, abychom zde postupovali uvážení. Celou svoji sílu musíme zasadit pro úsilí, aby byly tak rychle jak jen možno odstraněny všechny nedostatky v naší práci, abychom znovu získali důvěru našich členů. Propast mezi slovy a činy musí být překonána. V budoucnosti již nesmí být nerealistické úkoly, které není možno přivést v soulad se skutečností. Úloha „transformace“, která byla odborům přisouzena byla sice několikráte odsouzena, ale prakticky se nestalo nic, co by přivodilo změnu. Vždy měla přednost jen stranická politika, **pravá a opravdová odborová politika zůstávala vždy popelkou**. Tak se stalo, že se stranické orgány zabývaly řešením problémů, které byly nejpodstatnějšími odborářskými problémy a které mohly být vyřešeny jen odbory. Odbory se dostaly do pozice prostého stranického pomocníka. Proto bylo pochopitelné, že byla stále častěji kladena otázka, k čemu vlastně odbory jsou. Nikdo se však neodvážil dát odpověď na tuto aktuální a ožehavou otázku, nikdo neukázal východisko z tohoto začarovaného kruhu. Vše se točilo jen kolem plnění plánu a při tom byly trestuhodně zanedbávány požadavky dělníků a zaměstnanců.“

RENESEANCE ODBORŮ BĚHEM ČESKO-SLOVENSKÉHO JARA A LÉTA

(duben — srpen 1968)

V politicky mimořádně napjaté situaci se sešlo v Praze VI. plenární zasedání Ústřední rady odborů, aby jednalo o nové situaci a budoucí odborové činnosti. Při tom bylo zamýšleno zastávat jen takové požadavky, které je možno v současné době realizovat a které by mohly chlácholivě působit na masy dělníků a zaměstnanců. Byla vyhlášena celá řada požadavků, které byly nejvýš aktuální a nadto zdůrazňující, že vedení odborů je prodchnuto novým duchem, který je naplněn zájmy členstva odborů. Od vlády bylo požadováno zrušení nesociálního zdanění pensí s účinností od 1. ledna 1969. Na přání Ústřední rady odborů měly být také od stejného data o 8 procent zvýšeny základní pense. Vysloven byl také požadavek spravedlivějšího odstupňování pensí. Na listině požadavků odborů bylo dále prodloužení mateřské dovolené a nové stanovení přídavků na děti bez ohledu a příjem rodičů.

Ve svém referátu hovořil Poláček o hlavních úkolech, které dají každé odborářské činnosti smysl, účel a náplň. Slíbil, že se bude zasazovat o to, aby v odborové činnosti byla vždy přiznána priorita zastávání zájmů členů odborové organizace. Pokud se týká stávky, řekl:

„Samozřejmě, že jsou stávky přípustné, ale mělo by jich být používáno jen v nejkrajnějších případech, až když jsou vyčerpány všechny ostatní možnosti, které jsou k dispozici odborové organizaci, jako legálnímu zástupci zájmů pracujících. Odbory se nemohou vzdát stávky, jako nejkrajnějšího prostředku proti hrubému porušování práv pracujících.“

Proti úkolům, které jsou odborům cizí, se ve své řeči ohradil Duží a doslovně řekl:

„V mnoha resolucích bylo požadováno, aby si odbory uvědomily své tradiční poslání, to znamená při zachování principu dobrovolnosti bránit zájmy dělníků. To předpokládá, že se osvobodíme od všeho, co deformovalo postavení a poslání revolučního odborového hnutí. Musíme odmítnout všechny úkoly, které nám vázaly

ruce pod titulem spoluzodpovědnosti se státními, hospodářskými nebo jinými orgány. V některých resolucích byly také vzneseny požadavky, aby se odbory oddělily od politiky. Jinde byl zastáván názor, že by odbory mohly být opoziční silou vůči straně.

Pokud se týká vztahů odborů ke Komunistické straně Československa, nesmí zde být nejasnosti. Dobrovolně uznáváme vedoucí úlohu této strany ve společnosti. Odmítáme vměšování do našich záležitostí, jak to staré vedení strany po léta dělalo. Pokud se týká vztahů revolučního odborového hnutí vůči státu, vycházíme z toho, že se sice jedná o náš socialistický stát, ale že odbory nejsou ani státní, ani polostátní organizací. Dále nejsou žádným nástrojem, žádným pomocníkem a dokonce již vůbec žádnou transmisí. Nejsou také žádným úřadem pro upomínání.“

Je nepochybné, že celostátní konference delegátů základních odborových organizací (Praha, 18. až 20. června 1968) byla přirozeným vyvrcholením vnitroodborářských reformních snah. Návrh nového odborářského programu, který byl delegátům předložen k posouzení se však ukázal již po krátkých poradách v důležitých bodech jako nedostatečný a bylo třeba jej změnit, zvláště pokud se týkalo budoucích úkolů odborů v oboru sociální a mzdové politiky. Nespokojeni byli delegáti také s tím, že právo na stávku bylo zakotveno teprve v kapitole IV. odstavce c) směrnic pro tvoření Dělnických rad. Přes všechny nedostatky, které tuto konferenci charakterisovaly a přes kritiku nového odborového programu, ožilo československé odborové hnutí v těchto týdnech a až do okupace země se chystalo jít novými cestami. Ve stech závodech byly zahájeny přípravy na tvoření Dělnických rad, ve kterých viděly statisíce československých dělníků jediné východisko ze současného hospodářského dilema. Skutečnost, že zavádění Dělnických rad bylo několik měsíců později v rámci „normalisace“ v roce 1969 znovu zakázáno a již fungující Dělnické rady dostaly příkaz zastavit jakoukoliv činnost je jedním z mnoha vyvrcholení československé tragédie.

POSTOJ ODBORŮ K OKUPACI ČESKOSLOVENSKA

Co se během sovětské okupace Československa skutečně stalo nemůže vědět nikdo lépe než Čechoslováci sami. Zprávy očitých svědků, hlášení rozhlasu a novinové zprávy, rozhodování v tehdy pohnutých dnech jsou nepostradatelné pro každého, kdo si chce vytvořit správný úsudek. Historický ústav Československé akademie věd shrnul tyto zprávy o událostech v Praze mezi 20. a 22. srpnem v dokumentární knize a tuto vydal. Autoři, spolupracovníci a vydavatelé tohoto jedinečného časového dokumentu padli mezitím za obětí normalisaci a že nebyli dosud zatčeni se zdá jako malý zázrak. Odpor proti okupantům v prvních dnech okupace je nezvratitelnou historickou skutečností a my se můžeme spokojit s citováním části výzvy předsednictva Ústřední rady odborů a předsedů odborových svazů z 28. srpna 1968, ve které se zračí tehdejší nálada pravděpodobně všech československých pracujících:

„Odboráři, pracující Československé socialistické republiky! Od tragické noci z 20. na 21. srpna 1968, kdy vojska pěti států Varšavské smlouvy protiprávně překročila hranice naší země a obsadila území Československé socialistické republiky, prožívají naše národy těžké a pohnuté časy.

Od těch dob žijeme ve stálém strachu o osud a budoucnost naší vlasti, o osud socialismu v Československu. Tento tragický zásah má dalekosáhlé následky nejen pro naši československou republiku, ale pro celé pokrokové a dělnické hnutí. Myslíme-li dnes na křivdu, která se stala našim národům, vzpomínáme-li na dny a noci, ve kterých jsme se třásli o osud naší země, jsme si plně vědomi toho, jak náš lid touží po opravdové socialistické svobodě, jak cizí jsou mu všechny formy násilí. Prožité ponížení a poranění naší národní hrdosti stmelilo naše lidi ještě úžeji kolem progresivního jádra revolučního odborového hnutí...“

OD NORMALISACE AŽ ... (září 1968 až květen 1969)

Ještě začátkem září 1968 — několik dní po zákeřném přepadení „bratrského státu“ — se zdálo, že po několika malých změnách bude moci československé odborové hnutí pokračovat v procesu reformace bez vážných omezení. Tento optimismus, který se opíral o emocionální přemýšlení, musil být za dalších šest něsíců definitivně pochován. Již na VII. všeodborovém kongresu v březnu 1969 bylo jasné, že tento optimismus byl nepodložený a že odborové reformy roku 1968, které mobilisovaly a uchvátily miliony československých pracujících, budou „normalisovány“ až k smrti.

Na prvním zasedání sekretariátu Ústřední rady odborů po okupaci, dne 3. září v Praze, kterého se zúčastnili také předsedové odborových svazů bylo nedvojsmyslně vyjádřeno, že odbory budou podporovat rozumnou a umírněnou konsolidaci a normalisaci hospodářských a politických poměrů, ovšem jen za předpokladu, že bude urychlen konečný odchod okupačních vojsk.

25. a 26. září 1968 se konalo v Praze plenární zasedání Ústřední rady odborů, kterému náleží mezinárodní význam, protože musilo zaujmout stanovisko k jednání Světové odborové federace v Budapešti o československé otázce, která se stala ústředním problémem západních a východních odborových organizací. Ve své zprávě o východní vrcholné odborářské konferenci v Budapešti řekl Poláček mimo jiné:

„Na návrh generálního tajemníka maďarských odborů nám bylo doporučeno vyjednávat o zprávě, připravené maďarskými odbory, ve které prý bylo vysvětleno proč došlo k vpádu pěti členských států Varšavské smlouvy do Československa. Když jsme konečně dostali tuto zprávu, museli jsme konstatovat, že jsou v ní činěna politická konstatování, týkající se Československa, která jsou ve svém způsobu pro československé odbory nepřijatelná.

Vysvětlil jsem účastníkům zasedání, proč nemůžeme s tímto návrhem zprávy souhlasit a oznámil jim stanovisko, které v této

otázce zaujalo předsednictvo Ústřední rady odborů. Výslovně jsem zdůraznil, že k obsazení Československa došlo bez vědomí presidenta republiky a vlády Národního shromáždění a Ústředního výboru Komunistické strany Československa. V duchu požadavků všech našich odborových orgánů jsem jim tlumočil názory českých dělníků a zaměstnanců pokud se týká obsazení. A konečně jsem informoval zástupce pěti odborových ústředen o tom, že plénium Ústřední rady odborů se souhlasem vzalo na vědomí zprávu Světové odborové federace, ve které je odsuzována okupace.

Toto moje prohlášení nenalezlo souhlas u zástupců pěti odborových ústředen, které potom předložily svá vlastní stanoviska.

A konečně jsem navrhl vytvoření pracovní skupiny, která by měla posoudit návrh zprávy, která byla mezitím vypracována našimi delegáty. Když po několikahodinových poradách nebylo docíleno dohody, sešli se na moji žádost předsedové odborů šesti zemí, aby na nejvyšší úrovni vyrovnali rozpory, které zůstaly. Po dalších tvrdých jednáních došlo ke sjednocení názorů o textu nové zprávy“. Netrvalo dlouho a pod tlakem poměrů musely československé odbory poznat, že musí nastoupit nový kurs, který bude stát v protikladu k dosavadním prohlášením. V programatickém prohlášení — jdeme vstříc těžkým časům — řekl podle odborového časopisu „Práce“ z 18. října 1968 místopředseda československých odborů Ján Duží:

„Jako socialističtí odboráři zastáváme názor, že návrat do doby před lednem 1968, kdy byla na všech úsecích praktikována osobní moc, není možný. Na druhé straně nemůžeme žít v naivní představě, že je možný návrat do poměrů, jaké panovaly před srpnem. Nemůžeme a nesmíme zamlčet, že tento časový úsek byl poznamenán také negativními tendencemi. A konečně nesmí být také přehlédnuta skutečnost, že v tomto časovém období se dostaly do pohybu protisocialistické síly, které se snažily zdiskreditovat socialistický systém a odpíraly dělnické třídě právo být vedoucí silou v zemi a které usilovaly o vnitřní rozklad socialistického zřízení. Tyto reálné skutečnosti byly potencionálním nebezpečím pro socialistický systém a to tím více, že na naší straně nebyl dostatek rozhodnosti a odvahy soustředěně vystoupit proti těmto zjevům. Docela jednoduše se ukázalo, že také politické ohledy mají reálné hranice“.

Okupace postihla zvláště tvrdě československé odborové hnutí, které se v době vpádu cizích vojsk, která měla bez vyzvání pečovat o pořádek, nacházelo v nesmírně obtížné situaci, uprostřed obrovského procesu obrození. To, že se odborové hnutí mohlo v několika měsících od března do srpna 1968 osvobodit od zbytečného politic-

kého balastu a dát se na cestu odborové demokracie — pokud se tato dá vůbec uskutečnit v nacionálně-komunistickém režimu — svědčí o zdravých kořenech tohoto odborového hnutí. Jakmile došlo k poznání, že odborová reforma vyžaduje bezpodmínečně také změnu odborové struktury, byl osud dosavadních 13 odborových svazů zpečetěn. Na jejich místo nastoupilo 31 českých a 27 slovenských odborových svazů.

Nová situace, ve které se nacházela země od obsazení znamenala také, že základní požadavek — dát odborům zase jejich původní a nejvlastnější poslání být ochráncem zájmů svých členů — nebylo možno za stávajících poměrů jen tak zcela jednoduše uskutečnit. Tak se stalo, že se významné sociální skupiny v odborech začaly nově organisovat, byly formulovány požadavky a stanoviska, byli určováni vlastní mluvčí a vytvářeny dokonce i nové organisace. Dávaly si programy, ve kterých byly záruky proti jakémukoliv majorisování. Federalisace v odborech byla komplikována také ještě tím, že neprobíhala současně jen na národním svazovém principu, nýbrž že byla synchronisována snahami po zvýšení plných mocí základních odborových organizací. Je pochopitelné, že tyto plány nemohly být uskutečněny bez těžkostí a že při tomto novém uspořádání nejméně jedna sociální skupina — strojuvůdci — nedosáhla svých přání. I když právo bylo na její straně a i když se mohla opírat dokonce o doporučení Mezinárodního úřadu práce o svobodě spolčování, které svého času podepsalo také Československo. Zásadní změna v nové struktuře československých odborů spočívala také v tom, že dříve probíhal život v základních odborových organizacích podle příkladů a představ ústředí, zatím co při reformním procesu šlo o to „aby odborové ústředí bylo organisováno tak, aby to odpovídalo potřebám základních organizací.

Od října 1968 do ledna 1969 se konaly v Československu ustavující kongresy nových odborových svazů. 31 českých a 27 slovenských svazů vytváří dnes obraz uvnitř i zevně změněného odborového hnutí, které nechce být jen „transferující“ organizací, které však přesto uznává „vedoucí roli Komunistické strany Československa“. Prvním vyvrcholením roku 1969 byl bezesporu I. kongres odborových svazů Českého revolučního odborového hnutí, který se konal v atmosféře nabitě napětím od 21. do 23. ledna 1969 v Praze. Pacovský zdůraznil, že čeští odboráři jsou pevně rozhodnuti trvat na osamostatnění odborového hnutí i na všech, z toho vyplývajících důsledcích. Jménem vlády promluvil inž. Oldřich Černík a řekl mimo jiné: „Některé, nedávno vznesené požadavky odborů jsou za

stávajících poměrů nesplnitelné a ve svých důsledcích vyvolávají vážné konfliktní situace.“

Předseda odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu V. Toman naproti tomu prohlásil: „Nejnovější napětí, které hrozí vyústit v politickou krizi, jsme nevyvolali my, nýbrž ti, kteří hledají mezi dělnictvem pravicově orientované a extrémní síly. Naším kredem zůstane i nadále: demokracie, pravda, humanismus a svoboda!“. O týden později, od 27. do 29. ledna 1969 se konal v Bratislavě za zcela změněných poměrů I. kongres odborových svazů Slovenského revolučního odborového hnutí. V protikladu ke kongresu v Praze bylo možno mít v Bratislavě neurčitý pocit, že zde jsou u díla zkušeni režiséři, kteří se postarali o „umírněnou atmosféru“, která byla dostatečně známá z minulých let. Jeden z kovodělníků proto konstatoval: „Mám dojem, že se nenacházím na kongresu, kde mají být projednávány problémy a programy budoucnosti, nýbrž na bezkonfliktním na klidném zasedání vedoucích odborových funkcionářů.“ Návrh z pléna, aby byla uctěna minutou ticha památka studenta Jana Palacha, který se upálil na protest proti okupaci, byl většinou delegátů zamítnut.

Reformní odborářské dílo se stalo mezitím velmi pochybné a mělo být na VII. Všeodborovém sjezdu uzavřeno — sjezd se konal od 4. do 7. března 1969 v československém hlavním městě. Hlavní referát přednesl Karel Poláček, který se v úvodu zabýval „záplavou odborářské obnovy“, která našla v řadách členů odborového hnutí živou ozvěnu. Pokud se týká poměru strany a odborů, řekl Karel Poláček doslovně:

„Našemu principiálnímu poměru ke straně nesmí a nemá být rozuměno tak, jako by jím mohla být podvázána naše samostatná činnost a my bychom se měli nechat zatlačit do druhořadé pozice vykonavatelů stranických usnesení. Budeme i nadále uplatňovat naše vlastní stanovisko s cílem zabránit provádění kabinetní politiky. Nikdy však nechceme stát v opozici proti Komunistické straně Československa!“

Velkou pozornost vzbudil také „Otevřený dopis“, uveřejněný v odborářském týdenním časopise „Svět práce“ 5. března 1969. Byl adresován všem delegátům sjezdu. V tomto dopise byla také odhalena katastrofální míra falešné hospodářské politiky, která byla vědomě dvě desetiletí prováděna. Bylo konstatováno, že výrobní prostředky jsou v porovnání s jinými průmyslovými státy využívány jen z 50 procent a spotřeba surovin je rovněž vyšší než kdekoliv jinde. Zvláště osudné pro hospodářské výsledky je roční

stoupání výrobních nákladů o dvě procenta, zatím co ve světovém měřítku výrobní náklady ve stejné míře klesají. Dále se v dopise tvrdilo, že nesprávnou politikou pracovního trhu jsou uměle snižovány mzdy mnoha pracujících. Pokud se využívání pracovní doby týká, konstatoval „Otevřený dopis“, že podle průzkumu, provedeném redakci, se v průměru v Československu pracuje prakticky jen čtyři hodiny, to znamená, že opravdu pracuje jen každý druhý zaměstnanec přesto, že jsou všem vypláceny plné mzdy. Tím povstávají československému hospodářství obrovské ztráty, jsou odhadovány na 60 miliard korun ročně — to je asi třetina národního příjmu.

Schválením resoluce, nového programu a Charty odborového hnutí (ve které není zakotven požadavek práva na stávkou) byl sjezd 7. března 1969 skončen. Volby do nejvyšších odborových orgánů proběhly „podle očekávání“. Z celkem 121 dřívějších členů ústředního výboru nebylo nově zvoleno 103, tedy 85 procent! Nový ústřední výbor byl rozšířen na 140 členů.

S očividným ulehčením bylo v českých a slovenských odborářských kruzích vzato na vědomí zdánlivě šťastné dokončení strukturální reformy jako příslib do budoucnosti. Bylo třeba dopřát si krátkého oddechu, aby bylo možno v klidu rozvážit další kroky na cestě k osamostatnění odborů k věcné práci na základě reálné situace. Protože se ale od poloviny března 1969 vnitropolitická situace znovu začala nebezpečně zotřovovat, cítily se odbory donuceny — i přes náznaky „únavy“ — znovu vystoupit, aby mohly při nejmenším bránit to, co již dosáhly. Nebylo však v jejich silách, aby zabránily odstranění Dubčeka, který musil na základě rozhodnutí plenárního zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa ze 17. dubna 1969 udělat místo dr. Gustavu Husákovi. V podvědomí však cítila pozorná odborářská veřejnost, že „zesílený smysl pro skutečnost“, který se zrcadlil v osobě nového prvního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Československa dr. Gustava Husáka, nevěští nic dobrého. A skutečně, brzy potvrdil Husák svoji odborům nepřátelskou pověst. Dne 29. května 1969 prohlásil na zasedání pléna Ústředního výboru Komunistické strany Československa:

„Negativní a oportunistické tendence se zahnízdily v některých orgánech Revolučního odborového hnutí. Různé pravicové oportunistické síly a také vysloveně protisocialistické elementy využily v loňském roce a začátkem letošního roku z části velmi pohnutou politickou situaci k tomu, aby se zmocnily určitých posic a to nejen v závodech, nýbrž také v nejvyšších odborových orgánech. Pod heslem „Vytvořte odbory bez komunistů“ a v souladu s členy strany,

kteří propadli oportunistickým a nacionalistickým tendencím, mohly na sebe strhnout několik posic ve vyšších odborových orgánech. Byly uzavřeny různé dohody se studenty a kulturními pracovníky a začaly se pořádat společné akce a to bez vědomí Národní fronty a Komunistické strany. Dodnes působí tyto síly v odborovém hnutí a bojují nejen za dosažení vlivu na dělnickou třídu, chtějí dostat do svých rukou závody ...“

... DO NOVÉHO ZGLAJCHŠALTOVÁNÍ

(od června 1969 do května 1970)

Potom, kdy došlo při prvním výročí okupace k různým nepokojům, sešlo se 3. září 1969 v Praze k mimořádnému zasedání předsednictvo Ústřední rady odborů, aby vyslechlo zprávu o tom, jak se mají k těmto projevům chovat odbory. Místopředseda Ján Duží prohlásil: „Věděli jsme již předem, že stále ještě nevyřazené protisocialistické živly, pravicově orientovaní oportunisté a kontrarevolucionáři jsou pevně rozhodnutí zneužít různé odborové orgány pro své účely. Dnes můžeme beze všeho přiznat, když jsme odvrátili velké nebezpečí, že jsme byli v tyto dny připraveni, že jsme denně, ba každou hodinu měli přehled o situaci v zemi a že jsme operativně tam i zde řešili konfliktní situace.

V Čechách a na Moravě měly tyto akce pravicově orientovaných, oportunistických a antisocialistických elementů vysloveně politický, antikomunistický a státu nepřátelský charakter. Při tom šlo státu nepřátelským živlům o to, organisovat v závodech stávky a na ulicích a náměstích našich měst nekontrolovatelné srocování“.

V závěru své zprávy oznámil Duží, že všechny odborové organizace dostaly za úkol vyšetřit, jak se chovali odboroví funkcionáři v těchto dnech. Funkcionáři, kteří podporovali pravicově orientované a oportunistické síly, musí počítat s odvoláním. „Odbory si nemohou dovolit trpět ve svém středu spolupracovníky, kteří nesouhlasí s režimem“.

To měl být začátek, další hrozby následovaly a byly během krátkého času proměněny ve skutek. Dne 7. října 1969 bylo možno v časopise „Práce“ od Dužího opět číst o čistkách:

„Nechceme zamlčovat, že se v některých odborových svazech a organizacích zmocnily vedení síly, které propagují „neutralismus“ a vystupují pro „vládu elity“ a nikoliv dělnické třídy.

Nyní musíme očistit naše řady od těch, kteří zneužili odborářské pudy pro své reakční záměry a kteří pod pláštěm falešného patriotismu pěstovali zlý šovinismus a antisověťismus. V odborovém aparátu nemohou dále pracovat funkcionáři, kteří jsou zodpovědní

za krise po srpnu 1968 a kteří rozpoutali protikomunistické nenávistné orgie. Ve službách pravicového oportunismu stáli také někteří funkcionáři a zaměstnanci Odborářského institutu, kteří nám v nedaleké minulosti vždy znovu dávali za příklad západní reformistické odbory“.

Dne 5. listopadu 1969 se pro změnu přihlásil ke slovu opět Poláček a na jednom odborářském shromáždění zaujal stanovisko k situaci odborů:

„Není hanbou, musíme-li přiznat, že se odbory v mnohém mýlily. Je nutno však vzít také na vědomí, že odbory jsou rozhodnuty chyby opět napravit. K tomu bude zapotřebí zrušit určitá usnesení, která byla svého času odbory na různých úrovních přijata. Je na čase, aby z našich řad zmizelo vše, co má „máslo na hlavě“ a je rovněž nejvyšší čas, abychom se postarali uvnitř našich řad o pořádek, aby se odbory mohly vrátit k těm úkolům, které jsou jim v socialismu vlastní“.

Čeští kovodělníci hráli v Pražském jaru zvláštní úlohu a proto se není možno divit, že z nejvyšších odborářských míst několikrát ohlášená čistka musila začít právě u nich. Mimoto patří čeští kovodělníci (téměř milion členů) k nejsilnějším a nejvlivnějším organizacím v zemi. Bylo tedy nutno nejprve zlomit odpor kovodělníků a potom teprve rozšířit čistky na ostatní svazy. Na V. plenárním zasedání kovodělníků (v říjnu 1969) udeřila hodina čistky. Přesto, že bylo známo, že inž. Toman, předseda tohoto odborového svazu již před zahájením zasedání se vzdal své funkce, byl donucen přednést svoji zprávu o činnosti, ve které musil odmítnout všechno, co vášnivě od roku 1968 zastával. Přiznal, že dlouhou dobu pravicové a oportunistické živly vládly ve svazu kovodělníků, že mnozí funkcionáři byli pod vlivem cizích, ideologicky pochybných proudů, že jednotlivci pod ochranou nejvyšších odborových orgánů inscenovali různé výtržnosti a organizovali stávky, že spojení kovodělníků se studenty bylo osudovou chybou a že se rovnalo téměř provokaci zařazení odstavce o lidských právech do odborových stanov. V dalším ještě řekl:

„Dnes víme, že i náš sjezd se stal předmětem spekulací protisocialistických sil. Při tehdejší hektické sjezdové atmosféře, kterou vyvolalo několik delegátů bylo možné, aby určité požadavky byly vzneseny do sjezdových usnesení i když vlastně neměly s odborářskou prací nic společného. Normalisace přikazuje, abychom netrvali věčně na usneseních, která jsme k různých otázkám svého času přijali.“

Na konci svých vývodů se inž. Toman omluvil u Husáka a Biláka, které ještě v lednu 1969 v dopise obvinil, že jsou protiodborářského

smýšlení. Řekl, že tyto dopisy byly napsány jen proto, že při jejich psaní byly k dispozici špatné informace. Přes toto pokání byla jeho demise přijata. Ústřední výbor dále rozhodl zbavit funkcí více jak dva tucty funkcionářů, kteří byli obviněni, že stáli v cizích službách... Tomuto zbavení funkcí připadá zásadní důležitost, protože jimi byly zahájeny čistky, kterým na jaře 1970 padly za oběť desetitísíce českých a slovenských odborových funkcionářů.

Od této doby se události řítily překotně a všechny byly v jakémisi spojení s čistkami. Dne 15. listopadu 1969 bylo na zasedání Ústřední rady odborů zbaveno funkcí 13 prominentních funkcionářů, kteří prý sami požádali o zproštění z funkcí. Mezi nimi se nacházeli muži jako B. Karbus, S. Hrzina, L. Hudec, A. Rychtařík, V. Fisař a několik dalších, kteří v roce 1968 vytvářeli nový československý odborářský model.

V prosinci 1969 nastala také poslední hodina Dělnických rad. Na zasedání Odborového svazu zaměstnanců ve stavebnictví v Praze byl mimo jiné podán návrh, aby bylo prohlášeno za neplatné svého času učiněné usnesení Ústředního výboru odborů o zákonu o socialistickém podniku. Všeobecně byl zastáván názor, že za současných podmínek je existence Dělnických rad nejen zbytečná, ale politicky a hospodářsky v největší míře škodlivá.

Dne 13. ledna 1970 to byl opět Ján Duží, který se v „Práci“ vyjádřil k aktuálním odborovým otázkám. Úvodem konstatoval, že i přes silnou politickou angažovanost „konsolidace“ činí v odborech jen mírné pokroky a ještě zdaleka není uzavřena. Duží prohlásil:

„Od dubna 1969, kdy převzalo moc nové vedení strany, probíhá také v odborech velký diferenční proces. Vyslovili jsme se jasně a zřetelně pro novou marxisticko-leninskou politiku a přesto nám stojí v cestě ještě stále odboráři, kteří sledují i nadále svoji oportunistickou a pravicovou linii a jejichž cílem je: přežít ve zdraví tento očišťovací proces.

Chceme jasně vyjádřit, že nyní zuřící boj proti pravicovým oportunistům nemá nic společného se zastrašováním v běžném smyslu. Stojíme dnes teprve na začátku konsolidace v odborovém hnutí. Zbavili jsme platnosti nesčetná usnesení, resoluce a proklamace, které byly přijaty různými odborovými orgány v posledních 18 měsících, protože odporují linii nového vedení strany. Nyní je povinnost odborů starat se s větší intenzitou o rozvinutí iniciativy socialistického soutěžení. Pracovní kázeň v závodech se v poslední době podstatně zlepšila a musíme se vypořádat se všemi, kteří v poslední době z toho či onoho důvodu pracovní morálku podkopávali.“

Dne 28. ledna 1970 vešla ve známost další sensace: Ústřední výbor

komunistické strany oznámil, že vedle mnoha jiných také Karel Poláček požádal stranu o zproštění ze svých dosavadních funkcí. Tím bylo vyjádřeno, že také on se cítí zodpovědným za to, co se za posledního jeden a půl roku v odborech dělo. Jeho přání bylo okamžitě vyhověno a za jeho nástupce stanoven Jan Piller, který za celou dobu své stranické kariéry nevykonával nikdy odborářské funkce.

Mezitím bylo také oznámeno, co je v komunistických kruzích ve vztahu k odborům rozuměno pod normalisací. Český odborový svaz pro školství a kulturu zveřejnil své nové „upřesněné“ stanovy. Je příznačné, že tato změna stanov bez jakékoliv usnesení sjezdu, byla provedena pouze na přání strany a na nařízení Ústřední rady odborů. V § 18 (Právní ochrana) stojí v nově formulovaných stanovách:

„Členům odborového svazu, kteří diskreditují myšlenky socialismu, marx-leninismu a proletářského internacionalismu nemůže ve smyslu tohoto paragrafu svaz poskytnout ochranu.“

Takové a podobné změny stanov byly provedeny téměř ve všech českých a slovenských odborových svazech.

Vlna „odstupování“ z funkcí dosáhla mezitím rozměrů masové čistky. Do konce ledna 1970 bylo odstraněno 51.490 českých odborových funkcionářů (ústředních, krajských, okresních a závodních). Na Slovensku to bylo ke stejnému datu 13.740 funkcionářů. Vezmeme-li v úvahu, že české odbory měly začátkem roku 1970 celkem 4,017.610 a slovenské 1,254.600 členů, pak teprve můžeme posoudit jak daleko byly při těchto čistkách překročeny hranice, které byly v uplynulých letech při čistkách vždy úzkostlivě dodržovány. Samozřejmě, že nemohly být tyto čistky před veřejností zatajeny. Koncem února 1970 zaujal předseda České odborové rady Rudolf Pacovský stanovisko ke kolujícím „pověstem“ a prohlásil:

„Můžeme dnes právem tvrdit, že se nám podařilo Českou odborovou radu, ústřední výbory jednotlivých odborových svazů, Krajské odborové rady, stejně jako většinu okresních odborových rad očistit od všech významných reprezentantů a nositelů pravicově oportunistických tendencí. 17 funkcionářů České odborové rady se svých funkcí vzdalo nebo bylo z nich odvoláno. V odborových svazech to bylo prozatím 177 funkcionářů, kteří museli odejít, v okresních odborových radách bylo dosud asi 20 procent všech funkcionářů odstraněno. 13 procentům všech předsedů okresních odborových rad bylo doporučeno, aby odstoupili. Většina odborových orgánů mezitím již zrušila buď zcela nebo nově formulovala a interpretovala určité dokumenty, které byly přijaty na sjezdech, schůzích předsednictev a plenárních zasedáních.“

Musíme však také konstatovat, že v závodech jsou i takoví odboroví funkcionáři, kteří ještě jednoduše nevzali na vědomí usnesení České odborové rady.“

Prozatímním vyvrcholením tohoto vývoje byla zpráva o zasedání České odborové rady, které se konalo 21. května 1970 v Praze a kterého se zúčastnil také předseda Ústřední rady odborů Jan Piller. Jediným bodem na pořadu jednání byly kádrové otázky. Na návrh předsednictva Ústřední rady odborů byl dosavadní předseda České rady odborů Rudolf Pacovský, který se až do poslední chvíle fanaticky zasazoval o novou odborářskou linii, zkrátka odvolán. Odůvodnění: politické chyby v letech 1968 a 1969. Jeho nástupcem byl ustanoven J. Hlavička, který již na Novotného prováděl jako tajemník Ústřední rady odborů pochybnou odborovou politiku a byl proto na jaře 1968 propuštěn. Mimoto bylo vyměněno 26 členů České odborové rady, z toho 14 předsedů odborových svazů. Po odstoupení celého předsednictva České odborové rady, mohla být provedena reorganisace tohoto orgánu. Tím dosáhli nynější držitelé moci prozatím to podstatné: po „normalisaci“ může znovu následovat zglajchšaltování odborů.

Príznačná pro náladu v Československu je také nejnovější sebekritika dřívějšího předsedy československých odborů Karla Poláčka, který až asi do dubna 1969 zastával politiku reformátorů a potom se přidal na stranu Husáka. Přesto však ztratil svoji vedoucí posici. V ústředním orgánu komunistické strany „Rudé právo“ nedávno doznal svoje „chyby“: „Já sám jsem podlehl ilusi, že odbory mohou představovat ve státě samostatnou politickou sílu. Moje nesprávné názory měly za následek dezorientaci mnoha funkcionářů. Moji vinou bylo brzděno úsilí strany o konsolidaci společnosti. Svoje chyby chci čestnou prací zase napravit.“

JAK TO VIDĚLI JINÍ . . . ?

Proces odborářských reforem v zrcadle komunistického názoru na „konsolidaci“

Vnitropolitickému procesu reforem v Československu, který se mohl bez překážek rozvíjet až do srpna 1968 se nemohly uzavřít ani československé odbory. Cíle odborářských reformátorů byly jasné: po téměř dvou desetiletích pochybené odborové politiky a falešném stanovení odborových úkolů měla být odborům dána nová tvář opravdového orgánu, který zastupuje zájmy pracujících. Zastávali názor, že odbory musí být v budoucnu nezávislé, nezávislé především na komunistické straně. Zásadní obrat v dosavadní mzdové politice byl v tomto rámci stejně samozřejmý jako demokratisace odborového aparátu, zavedení Dělnických rad, uzákonění práva na stávku a mnoho jiného. Ze státních odborů s transmissními úkoly se měly stát opravdové orgány, zastupující zaměstnance. Konfrontujeme-li tedy tyto vytyčené cíle se současnými názory komunistických odborářů, rozpoznáme nejlépe co bylo jádrem tohoto přerodného procesu a jaký průběh měla tragédie československých odborů v letech 1969 a 1970. Komunistický časopis „Pravda“ v Plzni napsal 24. a 28. dubna 1970 o odborářském oportunismu:

„Po bolestných zkušenostech posledních dvou roků dnes víme, že vlastní smysl „Ledna“ byl nahoře a dole různě interpretován. V rámci této reformy se dostali k moci vyslovení nepřátelé socialismu, kteří byli právem v padesátých letech pronásledováni. Oportunisti a karieristi doplnili řady nových odborových reformistů. Odbory se dostaly postupně do oboru působnosti pravicových, oportunistických a antisocialistických sil. Záplava mzdových požadavků opatřila novým mužům vážnost a vliv. Bylo obhajováno zvyšování různých prémie a zastáváno všeobecné zkrácení pracovní doby. Brzy se ozvaly také hlasy proti vedoucí roli Komunistické strany. Byla rozpoutána štvavá kampaň proti zasloužilým komunistickým odborovým funkcionářům a požadováno jejich neprodlené odvolání. Panovalo všeobecné mínění, že odbory musí mít svůj vlastní program, že je nemožné pokračovat v dosavadním zpolitisovaném způsobu odborářské práce a že odborům musí být přiznáno právo

na stávku. Čestní odboroví funkcionáři byli nejen šikanováni, ale často také pomlouváni. Postupně se dostaly do odborového hnutí živly, které byly straně nepřátelské. V závodech bylo citit „Akční výbory“, které si přisvojovaly plné moci, jež jim nepatřily. Bylo hovořeno o „absolutní demokracii a svobodě“ a míněno bylo samozřejmě odstranění všech, kteří stáli na marxisticko-leninské platformě a kteří byli proti „nové“ odborové politice. V plzeňských Škodových závodech byla dokonce bez míry kritisována Světová odborová federace. Na jednom zasedání odborového koordinačního výboru byla pranýřována „kolísavost a bezzásadovost“ Světové odborové federace v souvislosti s okupací a požádána Ústřední rada odborů v Praze, aby toto stanovisko Světové odborové federaci sdělila. Bez vědomí ústředních úřadů přerušili plzeňští odboráři všechny vztahy k socialistickým odborům, zato ale spojení se západními reformistickými odbory rozšířili.“

DOSLOV

Rok 1970 ukončuje také první století pohnuté historie československých odborů, která byla určována nejen národními katastrofami, ale také dvěma okupacemi. Roku 1939 obsadili nacisté zemi a v roce 1968 to byli sověti, kteří snahy národa po svobodě násilně zničily svým vpádem, podporování Maďary, Poláky, Bulhary a východními Němci. Již v roce 1870 požadovali pražští dělníci uzákonění práva na stávkou; sto let později nepozbyl tento požadavek stále ještě svoji aktuálnost.

Když byla v roce 1918 založena Československá republika, která na poli sociální politiky v následujících dvou desetiletích vykonala mnoho vzorného, mohl se nový stát opírat o svobodné odbory, které byly orgány, opravdu zastupujícími zájmy dělníků a zaměstnanců a mohly tehdy již pohlížet na téměř padesátiletou tradici. Tato tradice našla výraz i v tom, že se tyto svobodné československé odbory v době mezi dvěma světovými válkami podstatně podílely na práci amsterodamské odborové Internacionály, předchůdkyni Mezinárodní konfederace svobodných odborů.

Také v době druhé světové války zůstaly věrny principům své již dávno tradiční odborářské svobody. Tisíce odborářů, kteří se z vnitřního přesvědčení připojili k hnutí odporu a v nacistických koncentračních táborech přišli o život, vydávají o tom svědectví. Po roce 1945 se z počátku zdálo, že znovuzřížením Československa připadne také svobodným československým odborům zvláštní úloha při výstavbě státu, který během druhé světové války velmi utrpěl. Komunistický puč v roce 1948 zastavil tento vývoj a přetvořil kdysi svobodné odbory v odbory státní. Ale také následující období politické, hospodářské a odborové „deformace“ nevytlačila z vědomí československého dělnictva cíle a ideály svobodných odborů. „Pražské jaro“ roku 1968 osvobodilo také československé odborové hnutí od dosavadních pout, kterými bylo spoutáno komunistickou stranou od roku 1948 do 1967. Znovuzrození odborové myšlenky bylo uskutečněno v roce 1968 prakticky během několika týdnů,

byla vůle být znovu svobodným a nezávislým, nezávislým na komunistické straně a svobodným ve smyslu organizace, zastupující opravdové zájmy všech dělníků a zaměstnanců. Byl formulován nový odborový program, zaváděny Dělnické rady a právo na stávku.

Tento vývoj byl vpádem sovětů a jejich spojenců v srpnu 1968 náhle zastaven. Několik měsíců poté se zdálo, že musí být možné také za nových poměrů uskutečnit alespoň zlomek programu odborových reforem. Zatím se došlo k poznání, že zpáteční vývoj československých odborů ve směru státních odborů činí nezadržitelné pokroky. Desetitisíce československých odborářů, kteří se v roce 1968 z nejvnitřnějšího přesvědčení ztotožnili s reformním kursem, padlo za oběť čistkám. A další budou následovat. Přesto však je možno z československé tragedie, která je v nejvlastnějším slova smyslu také tragedií československých odborů, čerpat poučení, že násilím nemůže být zničena idea a tradice svobodných odborů.

SEZNAM PRAMENŮ

- (1) Nástin dějin československého odborového hnutí Práce, Praha, 1963, strana 360
- (2) Tamtéž, strana 368
- (3) Spisy Klementa Gottwalda, Svazek XIV. Svoboda, Praha, strana 204
- (4) Tamtéž jako (1), strana 381
- (5) Tamtéž, strana 420—432
- (6) Pelikán Jiří: Das unterdrückte Dossier. Der Piller-Bericht. Bericht der Kommission des ZK der KPTsch über politische Prozesse und „Rehabilitierungen“ in der Tschechoslowakei 1949 bis 1968, Europa Verlag, Wien, 1970, strana 63—67
- (7) Tamtéž, strana 67—68

PROHLÁŠENÍ MEZINÁRODNÍ KONFEDERACE SVOBODNÝCH ODBORŮ O ČESKOSLOVENSKU

I.

21. srpna 1968. — U příležitosti obsazení Československa vojsky Sovětského svazu a jeho vasalských států zaslal Harm G. Buiter 21. srpna 1968 generálnímu tajemníkovi Organizace spojených národů U Thantovi tento telegram:

„Pln zděšení a odporu nad obsazením Československa vojsky Sovětského svazu a jeho polských, maďarských a východoněmeckých vasalů prohlašuje Mezinárodní konfederace svobodných odborů jménem 63 milionů pracujících svoji solidaritu s nešťastným československým lidem, který se stal znovu, jako za dob Hitlera obětí brutálního útoku, provedeného za předstíraných záminek.

Poslední týdny nezvratně dokázaly, že dvanáct roků po událostech v Maďarsku a 15 roků po povstání ve východním Berlíně zůstávají metody a podstata sovětského komunismu nezměněny. Jakmile se ukáží v kterékoliv zemi sovětské sféry náznaky svobodnějšího vývoje, musí pánové v Kremlu, kteří jsou zajatci vlastního zvrženého systému, nechat mluvit tanky a děla, aby ještě v zárodku udusili každou jiskřičku svobody.

Vzhledem k tomuto zcela zřejmému porušení lidských práv a Charty Spojených národů žádá Mezinárodní konfederace svobodných odborů generálního tajemníka Spojených národů velmi naléhavě, aby svolal okamžitě Radu bezpečnosti, která by odsoudila obsazení Československa a která by nařídila okamžitý odchod cizích vojsk ze země.“

II.

7. září 1968. — Mezinárodní odborářská konference, svolaná Mezinárodní konfederací svobodných odborů o Československu, které se zúčastnili členové podvýboru Mezinárodní konfederace svobodných odborů a zástupci členských organizací v Evropě a mezinárodních sekretariátů,

ujistila československý lid, který se stal znovu jako za dob Hitlera

obětí brutálního útoku pod falešnými záminkami, svojí účastí a podporou,
znovu odsoudila jménem mezinárodního hnutí svobodných odborářů obsazení Československa vojsky SSSR, východního Německa, Polska, Maďarska a Bulharska jako flagrantní porušení lidských práv a elementárních zásad mezinárodního práva a Charty Spojených národů,
pranýřovala moskevský diktát který byl vnučen Československu s úmyslem zastřít před světovým míněním skutečnost, že Československo bylo obsazeno cizími armádami a že veřejný život země je kontrolován ruskou tajnou policií, která učinila ze suverenního československého státu protektorát.
Počinání Kremlu vůči Československu dokazuje, že sovětská ideologie totalitního a imperialistického komunismu činí sovětským vládcům nemožným provést jakékoliv změny ve směru větší svobody. Odhaluje bankrot systému, který musí sahat k násilí a utlačování, aby porobil lid, zápasící o demokracii,
vyslovuje své hluboké znepokojení z následků, které musí mít zákeřný útok na Československo a především hromadění vojska na hranicích mírových zemí pro světový mír,
odsuzuje mlčení tak zvaných odborů, které se podílely na invasi, které neučinily ani to nejmenší proti válečnému jednání svých vlád; konference je přesvědčena, že svobodné odbory nemohou mít žádné styky s takovými organisacemi,
zdraví obyvatele a zvláště dělnictvo Československa a slibuje mu solidaritu mezinárodního odborového hnutí s jeho heroickým bojem za lidská a odborářská práva,
vyzývá Spojené národy, všechny vlády a celou světovou veřejnost, aby i nadále byl vyvíjen každý jen možný nátlak k dosažení odchodu všech zahraničních vojsk z Československa a k zaručení nezávislosti a suverenity země,
vítá všechna opatření, která byla dosud svobodnými odbory učiněna jako protest proti obsazení Československa a znovu výslovně zdůrazňuje výzvu Mezinárodní konfederace svobodných odborů ke všem zaměstnaneckým organisacím na celém světě, aby se i nadále zasazovaly o svobodu Československa; vyzývá svobodné odborové hnutí, aby se velkoryse podílelo na všech praktických opatřeních k podpoře obětí agrese,
zdůrazňuje s největší naléhavostí, že mezinárodní svobodné odborové hnutí je odhodlanější než kdykoliv předtím, pokračovat ve svém boji za lidská a odborářská práva a vyzývá odborové organizace ve všech zemích, aby mu při těchto velkých úkolech pomáhaly.

III.

22. listopadu 1968. — Předsednictvo Mezinárodní konfederace svobodných odborů znovu potvrdilo a zdůraznilo prohlášení o Československu, které přijala Mezinárodní konference svobodných odborů v Bruselu 7. září 1968 a

vyslovuje hlubokou účast a solidaritu celého svobodného odborového hnutí s českým a slovenským lidem v jeho statečném boji o zachování změn ve smyslu lidských svobod a demokratických reforem, které byly zahájeny před agresí, která byla vůči jeho zemi spáchána.

Zdraví zvláště pracující v Československu, kteří usilují o dosažení větší svobody pro odbory své země, aby tyto odbory byly odrazem zkušeností a zájmů zaměstnanců v odborech organisovaných.

Odsuzuje co nejdůrazněji trvalé vměšování se sovětských imperialistů do politického, hospodářského, sociálního a kulturního života Československa za porušování všeobecně uznávaného práva všech národů na sebeurčení.

Vyjadřuje znovu hluboké obavy z následků tohoto zákeřného útoku na Československo pro světový mír, zvláště vzhledem ke skutečnosti, že byla sovětská vojska stažena k hranicím mírumilovných zemí.

Opakuje výzvu Spojeným národům, vládám a světovému veřejnému mínění, aby bylo použito jakékoliv možného nátlaku k dosažení odchodu zahraničních vojsk z Československa a zaručení jeho nezávislosti a suverenity.

Vyzývá zaměstnanecké organisace na celém světě, aby i nadále vystupovaly co nejdůrazněji pro svobodu Československa a znovu zdůrazňuje, že mezinárodní hnutí svobodných odborů je více než kdy jindy rozhodnuto pokračovat v boji za lidská a odborářská práva a vyzývá odborové organisace na celém světě, aby se podílely na tomto velikém úkolu.

IV.

8. července 1969. — Světový kongres Mezinárodní konfederace svobodných odborů, který se konal od 2. do 8. července 1969 v Bruselu znovu zdůraznil upřímné sympatie a solidaritu mezinárodního svobodného odborového hnutí s lidem Československa, jeho nadějemí na obrat k větší lidské svobodě a demokratickým reformám které byly zákeřným útokem na jejich zemi Sovětským svazem a jeho satelity brutálně zničeny.

Opakoval výzvu Mezinárodní konfederace svobodných odborů Spojeným národům, vládám a světovému veřejnému mínění, aby vykonávalo každý jen možný nátlak k dosažení odchodu cizích vojsk z Československa a dosažení plné záruky pro jeho nezávislost a suverenitu. Odsoudil nebezpečnou doktrinu „omezené suverenity“ jako nástroj sovětského imperialismu, který porušuje universálně uznané právo na sebeurčení všech národů a ubezpečuje obyvatelstvo Československa, že svobodné odbory se budou i nadále zastávat jeho věci.

